

USAID | **УКРАЇНА**
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

МЕДІАЦІЯ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАСИ

ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ ІЗ РЕКОМЕНДАЦІЯМИ

Контракт № 72012121C00002, Запит/Запит на придбання/Проект № REQ-121-21-000006

Програма «Справедливість для всіх»

Офіс USAID: Відділ сприяння розвитку демократії та врядування

Автори:

- Алеш Залар**, Керівник команди та експерт із розробки систем вирішення спорів, Президент Європейського центру вирішення спорів
- Надя Александр**, Міжнародний експерт із питань розробки медіації та процесу, Сінгапурська міжнародна академія із питань вирішення спорів
- Луїза Романадзе**, доцент, адвокат, медіатор та Президент Української академії медіації
- Наталія Мазаракі**, Д-р юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, Державний торговельно-економічний університет

Надано:

Кімонікс Інтернешнл Інк.
1275 Нью Джерсі авеню південно-східна, офіс 200
Вашингтон, федеральний округ Колумбія 20003
Телефон: +1-202-955-3300

28 квітня 2023 року

ДИСКЛЕЙМЕР

Погляди авторів, викладені у даній публікації, не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або Уряду Сполучених Штатів Америки.

ЗМІСТ

КОРОТКИЙ ОГЛЯД	2
РОЗДІЛ 1: ВСТУП І ПІДХІД	4
РОЗДІЛ 2: КОНТЕКСТ: ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ У ВОЄННІ ЧАСИ ТА ОСТАННІ ПОДІЇ У СПІЛЬНОТІ МЕДІАТОРІВ В УКРАЇНІ	6
1. ПОТОЧНА СИТУАЦІЯ	7
1.1 СУДОВА СИСТЕМА В ЧАСИ ВІЙНИ	7
1.2 ПРОФЕСІЙНА СПІЛЬНОТА МЕДІАТОРІВ	9
2. РЕАГУВАННЯ НА ВІЙНУ	11
РОЗДІЛ 3: ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ ЩОДО МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ: УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ	13
РОЗДІЛ 4: РЕКОМЕНДАЦІЇ	34
РЕАГУВАННЯ НА ПОТРЕБИ МЕДІАТОРІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ	34
ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ ПРО МЕДІАЦІЮ	36
ПІДВИЩЕННЯ ПОПИТУ НА МЕДІАЦІЮ	38
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО МЕДІАЦІЇ	42
ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ОНЛАЙН МЕДІАЦІЇ	44
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ МЕДІАЦІЇ	46
ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЩОДО МЕДІАЦІЇ	46

КОРОТКИЙ ОГЛЯД

Діяльність Програми USAID «Справедливість для всіх» спрямована на сприяння розвитку самодостатності України через формування прихильності та спроможності уряду та інших зацікавлених сторін правової системи просувати судову реформу та забезпечувати орієнтоване на людей правосуддя. У зв'язку з цим Програма має на меті підтримати правову систему у переорієнтуванні свого підходу, щоб досягти значущого прогресу у забезпеченні справедливості для всіх через вдосконалення проходження громадянами процесу від прояву проблеми до її вирішення, розширення прав і можливостей людей та громад, щоб вони могли і знали як діяти, коли виникають правові проблеми та потреби у правосудді, розширюючи доступ до реагуючих служб системи юстиції, пропонуючи альтернативні шляхи доступу до правосуддя, та забезпечуючи справедливі результати, які є належними та відповідають стандартам дотримання прав людини.

Відповідно до Завдання 2 Програми USAID «Справедливість для всіх» щодо покращення доступності та якості послуг, орієнтованих на людей та розширення шляхів у досягненні справедливості і на досягнення результату 2.4. щодо покращення доступності та якості альтернативних механізмів вирішення спорів, включаючи комерційний арбітраж, Програма запровадила проєкт, спрямований на підтримку спільноти медіаторів в Україні, провівши оцінку потреб медіації і підготовці рекомендацій на посилення спроможності медіаторів надавати якісні послуги у повоєнні часи.

Стосовно контексту, то варто зазначити, що російське вторгнення в Україну мало суттєвий негативний вплив на судову систему, особливо, на окупованих територіях і територіях, які стали об'єктом нападів. В Україні спостерігаються такі проблеми, як зруйновані будівлі суду, відсутність персоналу, кібератаки на судову ІТ систему та судові реєстри. Наслідками є обмежений доступ до правосуддя, призупинені судові провадження та неможливість сторін дістатися до суду з огляду на безпекові причини. До того ж, на момент підготовки звіту було звільнено деякі окуповані території, та деякі особи, які покинули домівки, почали повертатися. Відновлення діяльності після війни, зворотна міграція переміщених осіб та постконфліктна сільська та міська міграція потребують інтегрованого, заснованого на потребах, стратегічного та комплексного підходу сформованого за участі уряду, парламенту, судової системи та громадянського суспільства.

Перед українськими медіаторами постали пов'язані з війною росії проти України виклики, включаючи відсутність комплексного плану повернення миру по завершенню війни. Професійна спільнота медіаторів України, яка зростала до війни, є розпорошеною, багато хто втік від війни, намагаючись зберегти зв'язки та можливості щодо надання послуг із медіації. Водночас, залишилися поточні проблеми, пов'язані з медіацією в Україні, такі як відсутність попиту через низький рівень обізнаності українського суспільства, що обмежує потенціал проведення медіації, забезпечуючи цим самим доступ до правосуддя з її використанням як реальної альтернативи чи доповнення до судового вирішення спорів. До того ж, спричинені війною проблеми національної судової системи привернули увагу до давно існуючих проблем, таких як обмежені можливості судових проваджень у режимі онлайн, брак ресурсів у судах та низький рівень співпраці між судами й фахівцями з альтернативних способів вирішення спорів, зокрема, медіаторами .

Для реалізації цього проєкту використано змішаний підхід, відповідно до якого залучена група експертів проводила заходи із визначення та упорядкування наявних ресурсів із завершених чи поточних проєктів, пов'язаних із медіацією, доступом до

правосуддя та вирішенням спорів; визначення спільних тем у цих ресурсах; та розробки, розповсюдження та аналізу відповідей на запитальник у межах оцінювання потреб серед зацікавлених сторін у сфері медіації, у тому числі представники Міністерства юстиції України, надавачі безоплатної правової допомоги, юристи, судді, медіатори, представники громадянського суспільства та інші; та підготовки рекомендацій для підтримки Мін'юсту та медіаторів у розробці дорожньої карти для реагування на виклики щодо відновлення у повоєнний період.

Проектом було підготовлено 18 рекомендацій щодо професійного розвитку медіаторів, у тому числі розробка та реалізація спеціалізованого навчання для реагування на конкретні наслідки воєнного часу, які вплинули на сторони спору та медіаторів, наприклад, такі: як працювати із психічно та емоційно травмованими сторонами спору, агресивними сторонами спору; навички та техніки управління стресом для медіаторів, навички управління конфліктом, спів-медіація, управління ескалацією конфлікту, техніки трансформативної медіації, різноманітні стилі спілкування; обізнаність про медіацію; подальший розвиток системи забезпечення якості медіації; а також подальший розвиток нормативно-правової бази щодо медіації, у тому числі перегляд закону про медіацію в Україні із метою приведення його у відповідність із такими міжнародними інструментами, як Сінгапурська конвенція про медіацію і розробка механізму прямого забезпечення виконання (і визнання) угод про примирення, укладених у результаті медіації. Уряд, місцеві органи влади, правники та учасники спорів також мають заохочуватися до використання медіації. Це включає нормативно-правові заохочення, інтегрування медіації до системи правосуддя, передбачення положень про медіацію в певних видах договорів, наявність фінансування для медіації та медіація на безоплатній основі. Також потрібно забезпечити наявність більшої кількості ресурсів, у тому числі цифрова аналітична збірка медіаторів та стандартні протоколи на домедіаційному етапі. Окрім того, потрібно посилити компетенції медіаторів у певних спеціалізованих сферах, включаючи податкові, сімейні, пов'язані з розлученням, та господарські питання.

РОЗДІЛ I: ВСТУП І ПІДХІД

Задля досягнення своєї цілі і виконання завдань Програма USAID «Справедливість для всіх» використовує також напрацювання попередньої Програми USAID «Нове правосуддя», реалізуючи проєкт для підтримки спільноти медіаторів України та інших зацікавлених сторін із метою посилення їх інституційної спроможності у розбудові миру та досягнення консенсусу.

Для виконання цілей вказаного проєкту були запрошені міжнародні та національні експерти, які провели комплексне оцінювання потреб і підготували рекомендацій для відповідних зацікавлених сторін щодо покращення їхньої спроможності у процесі розбудови миру в повоєнний період. Делегованими для цього завдання експертами є Алеш Залар (керівник групи експертів), Надя Александр, Луїза Романадзе та Наталія Мазаракі. Вони спільно розробили методологію для проведення оцінювання потреб, зібрали та проаналізували зворотний зв'язок від респондентів і підготували рекомендації на основі результатів оцінювання.

У цьому проєкті використовувався змішаний підхід, який уможливив збір даних і зворотній зв'язок протягом короткого періоду часу. Вважалося, що такий підхід дасть найбільш точні та оптимальні результати (тобто рекомендації) з урахуванням часових обмежень та обмежень щодо доступу до медіаторів й інших зацікавлених сторін в умовах війни.

Відповідно, група експертів погодила такий підхід:

- визначення та впорядкування наявних ресурсів англійською та українською мовами із завершених чи поточних проєктів, пов'язаних із медіацією, доступом до правосуддя та вирішенням спорів. Ці ресурси включали *Моніторинговий звіт Мін'юсту* та інші нижче перелічені ресурси;
- визначення спільних тем на основі цих ресурсів;
- на основі вище зазначеного підготовка (із проведенням ретельного аналізу) запитальника для проведення оцінювання потреб (доступний англійською та українською мовами);
- визначення широкого списку потенційних респондентів для оцінювання потреб;
- розповсюдження запитальника для проведення оцінювання потреб серед зацікавлених сторін у сфері медіації, у тому числі представники Мін'юсту, надавачі безоплатної правової допомоги, правники, судді, медіатори, представники громадянського суспільства та інші. Проводилося опитування зацікавлених сторін як всередині, так і за межами країни;
- збір та упорядкування відповідей, аналіз зворотного зв'язку від респондентів;
- підготовка рекомендацій для підтримки Мін'юсту та медіаторів у розробці дорожньої карти для реагування на виклики щодо відновлення у повоєнний період;
- підготовка та представлення звіту із коротким описом оцінювання потреб і рекомендацій.

Результати оцінювання потреб буде представлено на розгляд Мін'юсту, медіаторів, донорських організацій та інших зацікавлених сторін.

Список основних використаних документів

Міністерство юстиції, «Моніторинговий звіт, Аналіз системи безоплатної правової допомоги в контексті реалізації Закону України «Про медіацію»» (2020 рік).

Берт Маан, Ремко ван Рі, Луїза Романадзе, Аліна Сергєєва, Світлана Сергєєва, Володимир Родченко, «Gap-Аналіз впровадження інституту медіації в Україні» (Проект Право-Justice, який фінансується ЄС, 2020 рік).

ТОВ «Info Sapiens Int», Право на захист, особистісні практики, конфлікти та теми-тригери серед українських ВПО та приймаючих громад, а також осіб, які повертаються, та їхніх громад (2022 рік).

Право на захист, «Основні результати дослідження та рекомендації щодо реалізації заходів, спрямованих на посилення соціальної згуртованості в Україні» (2022 рік).

Алеш Залар, Тетяна Цувіна, Аліна Сергєєва, «Комплексний аналіз поточного контексту, бар'єрів та можливостей для розвитку медіації з рекомендаціями щодо розвитку та впровадження медіації в Україні» (Програма USAID «Нове правосуддя») (2019 рік).

РОЗДІЛ 2: КОНТЕКСТ: ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ У ВОЄННІ ЧАСИ ТА ОСТАННІ ПОДІЇ У СПІЛЬНОТІ МЕДІАТОРІВ В УКРАЇНІ

Російське вторгнення в Україну мало значний негативний вплив на судову систему, що проявилось у руйнуванні будівель суду, переміщенні персоналу та кібератаках на судову ІТ систему і судові реєстри.

У результаті цього доступ до правосуддя зазнав негативного впливу, особливо на окупованих територіях. Особливо відчутним це було у перші місяці війни. На доступ до правосуддя також вплинуло підвищення рівня бідності українського народу через втрату роботи та бізнесу, масштабна міграція та обмежений доступ до особистих документів тощо. Від моменту початку війни 24 лютого 2022 року російські війська спричинили масштабне фізичне, моральне та соціальне руйнування міського та сільського середовища по всіх областях України.

До того ж, пов'язані з війною проблеми національної судової системи привернули увагу до давно існуючих проблем, таких як обмежені можливості судових проваджень у режимі онлайн, брак ресурсів у судах та відсутність відбудованих зв'язків між судовим розглядом та альтернативними способами вирішення спорів, зокрема, медіацією.

Професійна спільнота медіаторів України, яка зростала до війни, була розпорошена по різних регіонах України та іншим країнам. Багато хто мав поступитися можливістю практикувати медіацію через зміну пріоритетів, умов існування та впливом інших факторів. Водночас значна частина медіаторів є досить активною, та, попри існуючі виклики, знаходять можливість розвиватися професійно, надавати послуги медіації *pro bono* та на оплатних засадах, докладати зусиль до розвитку медіації. При цьому, залишилися поточні проблеми, пов'язані з медіацією в Україні, такі як відсутність попиту через низький рівень обізнаності українського населення, що обмежує потенціал проведення медіації щодо забезпечення доступу до правосуддя як реальної альтернативи чи доповнення до судового вирішення спорів¹.

Далі у цьому розділі представлена більш детальна інформація про поточну ситуацію 1) судової системи у часи війни та 2) професійну спільноту медіаторів.

¹ L Romanadze, 'Mediation in Post-War Restoration in Ukraine' 2022 4-2 (17) Special Issue Access to Justice in Eastern Europe 202-217. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000432>

I. ПОТОЧНА СИТУАЦІЯ

I.1 СУДОВА СИСТЕМА В ЧАСИ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення в Україну у лютому 2022 року ускладнило ситуацію у роботі судової системи, ставши причиною для обмежених можливостей для відправлення правосуддя та реагування на потреби сторін, які опинилися у складному соціально-економічному становищі, через:

- переформатування роботи судів. Станом на березень 2023 року, 119 судів не працюють через агресію росії, 47 судів розташовані на окупованій території, 32 будівлі суду зруйновано. Інша частина розміщена у районі активних бойових дій, тому там також неможливо безпечно проводити судові провадження;²
- безпекові ризики через регулярні обстріли із боку збройних сил росії;³
- брак людських ресурсів. Наприклад, певна частина персоналу суду вступила у лави Збройних сил України або бере участь у волонтерській діяльності, дехто змінив місце проживання з огляду на безпекові ризики;⁴
- значне недофінансування судової системи, пов'язане із критично низьким рівнем надходжень від сплати судового збору, що становило 15% від показників минулого року;⁵
- нові категорії судових справ, пов'язаних з воєнними та військовими злочинами, а також злочинами проти основ національної безпеки України. Також була потреба у тому, щоб судді пройшли спеціальне навчання з міжнародного гуманітарного права та останніх змін до кримінального матеріального і процесуального права;
- затримки у судових провадженнях через зміни у підсудності. Станом на квітень 2023 року, територіальну підсудність 119 судів було змінено відповідно до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».⁶ Масштабні зміни у підсудності судів призвели до значних затримок у судових провадженнях;
- міграція в перші місяці війни суддів та працівників апарату судів до інших областей (переважно Західної України) або за кордон із причин, пов'язаних з безпекою їхніх сімей, що призвело до збільшення кількості нерозглянутих справ;

² Як працює судова система під час війни. Інтерв'ю із головою Верховного Суду, 23 березня 2023 року <<https://suspilne.media/220869-ak-pracue-sudova-sistema-pid-cas-vijni-intervu-iz-golovou-verhovnogo-sudu/>>

³ «Господарський Суд Миколаївської Області, який був по одній адресі з Миколаївською ОДА, зазнав удару» (*Судово-юридична газета*, 29 березня 2022 року) <<https://sud.ua/ru/news/ukraine/233450-gospodarskiy-sud-mikolayivskoyi-oblasti-yakiy-buv-po-odniy-adresi-z-mikolayivskoyu-oda-zaznav-udaru>>;

Рекомендації Фондації DeJure щодо здійснення правосуддя в умовах воєнного стану (Фондація DEJURE, 2022 рік)

<<https://drive.google.com/file/d/1DBt1VcD27a5S2higc0vHNPunkoY9SBLo/view>>

⁴ «Голова Верховного Суду обговорив із суддями нагальні проблеми системи правосуддя, що виникли під час війни» (Державна судова адміністрація, 7 червня 2022 року) <<https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1281822/>>

⁵ «Найболючіші питання для судової системи – це доля суддів на окупованих територіях і судів, приміщення яких зруйновані» (Судова влада України, 2022 рік) <<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1286273/>> доступ отримано 22 серпня 2022 року

⁶ Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [2016] Відомості Верховної Ради № 31/545 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19?lang=uk#n1452>>;

Там само, Інтерв'ю із головою Верховного Суду (№ 2)

- протягом перших місяців війни Державна судова адміністрація України була вимушена обмежити доступ до своїх основних онлайн послуг⁷, щоб захистити їх від кібератак⁸, що призвело до подальшого збільшення кількості невіршених спорів та затримок у провадженнях.

До того ж, доступ українського народу до правосуддя зазнав негативного впливу через масштабну міграцію, збільшення рівня бідності через втрату домівок, робочих місць та бізнесів і пов'язані труднощі щодо належного представництва у суді. Крім того, велика частина українського суспільства виявилася неспроможною брати участь у судових провадженнях через мобілізацію або участь у забезпеченні функціонування об'єктів критичної інфраструктури України⁹.

Пов'язані з війною проблеми національної судової системи привернули увагу до давно існуючих проблем, таких як обмежені можливості онлайн судових проваджень та електронного правосуддя,¹⁰ брак ресурсів у судовій системі, нерозвинута система співпраці між судовою системою і медіаторами, низький рівень обізнаності українського суспільства про медіацію як про альтернативний метод вирішення спорів.

Пандемія Covid-19 та загальна цифровізація України суттєво посприяли розвитку електронного правосуддя, що передбачає онлайн участь сторін у судовому провадженні та розвиток функціональних можливостей онлайн послуг. Водночас українське процесуальне законодавство не дозволяє суддям проводити судові провадження (у тому числі у режимі відеоконференції) за межами будівлі суду (зали судового засідання), і секретарі судового засідання також повинні бути присутні на місці. Частиною восьмою статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹¹ визначена обов'язкова вимога про те, що судові засідання проводяться виключно в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі засідань, яке придатне для розміщення сторін та інших учасників судового процесу і дає змогу реалізовувати надані їм процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки. До того ж, українське законодавство не дозволяє суддям проводити провадження віддалено у разі письмового провадження та використання електронного підпису для судових рішень.

За таких обставин медіація могла б вирішити певні проблеми, пов'язані з недоліками судової системи, особливо за умови існування більш ефективної співпраці між медіаторами та судами, а також більшої кількості ініціатив із підвищення рівня обізнаності про медіацію в українському суспільстві, щоб сприяти розвитку культури врегулювання спорів за допомогою медіації.

До того ж, очікувалося (і результати опитування підтверджують це у Розділі 4), що серед українців неминуче різко збільшиться кількість справ про успадкування та сімейних справ внаслідок людських втрат і міграції. Такі види спорів за участі спадкоємців, подружжя, які розлучаються, щодо дітей і майна, спори щодо дітей, яких вивозять закордон за спрощеною процедурою задля забезпечення їхньої безпеки, спори щодо боргів, трудові спори, переміщення бізнесу та спори щодо корпоративних питань,

⁷ Оперативний моніторинг правосуддя (Міністерство юстиції України, 2022 рік) <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/15/20220715134043-37.pdf?fbclid=IwAR2Yez6lu6nCX5dn89LRCq2wZLj7HPbw_0lubwqzF4ihqB2xqwI5mBy4Lio>

⁸ «ДСА України повідомила про відновлення роботи сервісу «Список справ, призначених до розгляду» (Державна судова адміністрація, 7 червня 2022 року) <<https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1264802/>>

⁹ Там само, Оперативний моніторинг правосуддя.

¹⁰ Див. Maika M 'The Implementation of E-justice within the Framework of the Right to a Fair Trial in Ukraine: Problems and Prospects' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000320>

¹¹ Там само, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (№ 6)

є найбільш доречними для медіації. Це підкреслює важливість запровадження співпраці між судами і медіаторами, щоб спрямовувати сторони спору до місця, де вони можуть знайти найбільш прийнятний для них спосіб для ефективного вирішення спорів.

1.2 ПРОФЕСІЙНА СПІЛЬНОТА МЕДІАТОРІВ

Безпосередньо перед початком російського вторгнення спільнота медіаторів в Україні активно розвивалась:

- майже 30 років історії розвитку, що призвело до появи **розвинутих центрів медіації та навчальних центрів із медіації** по всій Україні. У 2018 Н. Мазаракі стверджувала, що медіація в Україні вже становила собою соціальний і правовий інститут,¹² із власною організаційною структурою, правилами етики, постійним збільшенням кількості медіаторів та сфер медіації. Спільнота медіаторів також робить значущий внесок у розвиток правового регулювання та розвитку саморегулюючого ринку;
- довгоочікуваний **Закон України «Про медіацію»**¹³ був прийнятий у листопаді 2021 року. Концепція та текст закону знайшли схвалення як серед іноземних та національних експертів, забезпечивши мінімальне регулювання та необхідну гнучкість; так і серед науковців завдяки його відповідності міжнародним стандартам медіації та збалансованому підходу до задоволення інтересів всіх зацікавлених сторін.¹⁴ Раніше відсутність нормативно-правової бази щодо медіації в Україні згадувалася як перешкода для розвитку медіації та розбудови довіри до цього методу вирішення спорів в українському суспільстві;
- **Кодекс професійної етики медіатора**,¹⁵ розроблений спільнотою медіаторів України, яка представляє інтереси різних організацій медіаторів. Документ довго та детально обговорювали і розробляли з метою запровадження основних етичних стандартів та орієнтирів якості як для медіаторів, так і для сторін медіації;
- **Основні засади навчання базовим навичкам медіатора**,¹⁶ розроблені представниками різних навчальних центрів, що готують медіаторів із метою запровадження високих стандартів навчання медіаторів;
- **Засади навчання базовим навичкам сімейного медіатора**¹⁷, розроблені на основі національного та іноземного досвіду сімейної медіації представниками навчальних центрів, що готують сімейних медіаторів;

¹² N Mazaraki, 'Mediation in Ukraine as a Social and Legal Institute' (2018) Law Rev Kyiv UL 169

¹³ Закон України «Про медіацію» [2021] Відомості Верховної Ради № 7/51 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>> 2

¹⁴ T Tsvina, T Vakhoniva 'Law of Ukraine 'On Mediation': Main Achievements and Further Steps of Developing Mediation in Ukraine' 2022 1(13) Access to Justice in Eastern Europe 142-153. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.1-n000104>

¹⁵ Кодекс професійної етики медіатора (ГО «Національна асоціація медіаторів України», 19 лютого 2022 року) <<http://namu.com.ua/ua/info/mediators/nseyenf-yekhyuny-pyeeakhsua/>> 2

¹⁶ Основні засади навчання базовим навичкам медіатора (ГО «Національна асоціація медіаторів України», 02 вересня 2019 року) <<http://namu.com.ua/ua/info/mediators/sfrsvrk-iafaey-ravarrya-baisvur-ravynar-pyeeakhsua/>> 2

¹⁷ Засади навчання базовим навичкам сімейного медіатора (ГО «Асоціація сімейних медіаторів України», 03 червня 2020 року) <<http://afmu.org.ua/for-mediators/zasady-navchannya-osnovam-simeynoyi-mediatsii/>>

- багатий досвід **програм шкільної медіації**¹⁸, які проводилися в різних областях. Поки в формі пілотних програм та експериментів (частково через війну) але вже із залученням Міністерства освіти і науки України;
- **Проект процедури розгляду скарг на порушення правил етики медіаторами та проект правил проведення медіації** перебувають на етапі фіналізації експертною групою у межах проекту «Посилення спроможності спільноти медіаторів до формування в Україні критеріїв якості послуг з вирішення спорів», що виконується Національною асоціацією медіаторів України за підтримки The Matra Programme Королівства Нідерланди;
- **Рекомендації «Домашнє насильство. Як діяти сімейному медіатору»** було розроблено Асоціацією сімейних медіаторів України¹⁹;
- **Коментар до Закону України «Про медіацію»** готується у межах проекту «Право-Justice», який фінансується ЄС;
- Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) працює над **запровадженням онлайн-судів для спорів незначної вартості**. Розроблена концепція їх створення була погоджена з ключовими стейкхолдерами;
- робочою групою «Онлайн вирішення спорів в Україні» Національної асоціації медіаторів України у листопаді 2021 року створено **Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн медіації** як реакція на пандемію COVID-19;
- у межах Програми USAID «Нове правосуддя» було запущено **онлайн платформу «Пошук рішень»** (<https://poshuk-rishen.it-artel.ua:88/wab/>) для допомоги сторонам із поданням документів до суду у певних категоріях справ та інформування сторін про медіацію;
- **система безоплатної правової допомоги**: починаючи з жовтня 2022 року, Координаційний центр з надання правової допомоги та Державна установа «Центр пробації»²⁰ запустили за підтримки уряду програму медіації у кримінальних справах щодо неповнолітніх; проект за активної участі медіаторів-волонтерів із просування медіації для сімейних спорів і спорів щодо спадщини. У січні 2023 року на основі результатів конкурсного відбору 38 медіаторів було включено до Реєстру медіаторів, залучених центрами вторинної безоплатної правової допомоги²¹;

¹⁸ Всеукраїнський експеримент «Формування гуманістичних відносин між учасниками освітнього процесу шляхом впровадження моделі Мирної школи на 2019-2022 роки», затверджений Наказом Міністерства освіти та науки України № 1368 від 01.11.2019 р.;

Проект «Мирна школа», що реалізовується Інститутом миру і порозуміння <https://safeschools.com.ua>;

Проект «Запровадження та підтримка освітніх систем для попередження та реагування на насильство і впровадження медіації односторонніх у східних областях України, які постраждали від конфлікту» реалізується «Ла Страда Україна» та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) за фінансової підтримки Європейського Союзу та Уряду Японії <https://www.unicef.org/ukraine/media/5206/file/mediation%20skills.pdf>

¹⁹ Домашнє насильство. Як діяти сімейному медіатору. Асоціація сімейних медіаторів України <http://afmu.org.ua/for-mediators/dom-nasylstvo/>

²⁰ Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Наказ Міністерства юстиції України № 172/5/10 від 21.01.2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> ;

Як система БПД реалізує «Програму відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» в умовах воєнного стану <https://minjust.gov.ua/news/ministry/yak-sistema-bpd-realizue-programu-vidnovlennya-dlya- nepovnolitnih-yaki-e-pidozryuvanimi-u-vchinenni-kriminalnogo-pravoporushennya-v-umovah-voennogo-stanu>

²¹ 38 медіаторів пройшли перший конкурсний відбір для співпраці із системою безоплатної правової допомоги <https://minjust.gov.ua/news/ministry/38-mediatoriv-proyshli-pershiy-konkursniy-vidbir-dlya-spivpratsi-z-sistemoyu-bpd>

- Проект «Право-Justice», який фінансується ЄС, опублікував звіт «**Медіація у цивільних та господарських справах**» з оглядом можливих варіантів та кроків впровадження обов'язкових інформаційно-оцінювальних зустрічей із медіації;
- **медіація як базова соціальна послуга** набуває певної популярності. Відповідно до Закону України «Про медіацію» найближчим часом має бути затверджений новий державний стандарт соціальної послуги медіації. Його проект вже розроблено Міністерством соціальної політики України.

2. РЕАГУВАННЯ НА ВІЙНУ

Після російського вторгнення спільнота медіаторів України стала більш розпорошеною, коли разом із мільйонами українців вони втікали від війни. Як медіатори, так і їхні потенційні клієнти покинули свої постійні місця проживання та роботи, відтак по суті втрачаючи роботу та можливості для врегулювання спорів.

У перші місяці війни було створено спеціалізовану платформу www.mediation-help.com²² для надання інформаційної підтримки у вирішенні конфліктів українцям, котрі, перебуваючи закордоном, потрапляють у різні конфліктні ситуації, а також для підтримки українських медіаторів, чий досвід та навички можуть бути корисним для конструктивного врегулювання конфліктів і спорів, і для сприяння більш тісній взаємодії між медіаторами та розширення мережі медіаторів. Також ця платформа разом із платформою www.mediators.com.ua (яка була створена пізніше під час війни) містять міжорганізаційний реєстр медіаторів для активного використання судами та іншими органами влади для інформування населення про медіацію і надання маршруту для пошуку медіатора.

Було запущено низку **ініціатив для внутрішньо переміщених осіб** на територіях, на яких тимчасово проживають люди, які втікали від війни. Існують мобільні групи, до складу яких входять медіатори, щоб допомагати людям врегульовувати свої спори і конфлікти²³.

Існує **ряд освітніх ініціатив для медіаторів**, орієнтованих на навички на формування навичок подолання травми та психологічну самодопомогу²⁴. Також є кілька груп підтримки серед медіаторів і для медіаторів.

Реагування на масштабну міграцію дітей. Українською академією медіації у партнерстві з Міністерством юстиції було розроблено та поширено буклети про **медіацію у справах про викрадення дітей**. Заплановані тренінги для українських сімейних медіаторів за підтримки МІКК для таких видів спорів.

Це не повний список ініціатив у сфері медіації, які було реалізовано у відповідь на війну.

Також варто згадати, що російське вторгнення стало на заваді реалізації кількох важливих ініціатив, спрямованих на подальший розвиток медіації в Україні:

²² Сайт було створено ГС «Українська академія медіації» за фінансової підтримки Європейського Союзу у межах Проекту «CONSENT»

²³ Проект «Ініціатива з підтримки взаємодії та управління конфліктами у місцях надання допомоги переселенцям» <http://mg.national-platform.org>

²⁴ У 2022 році Міжнародна організація «Медіатори без кордонів» у партнерстві із Національною асоціацією медіаторів України провела тренінг з травмоінформованого підходу <https://mediatorsbeyondborders.org/mbbi-partnership-with-namu-press-release/>

- **імплементация Закону України «Про медіацію»** (затвердження державного стандарту надання соціальної послуги з медіації, внесення змін до Податкового кодексу України для уможливлення оподаткування медіаторів як самозайнятих осіб, включення професії медіатора до Національного класифікатора професій для запровадження кваліфікаційної матриці для професії медіатора, внесення змін до Кримінального процесуального кодексу щодо неможливості проведення допиту медіаторів тощо);
- подальший розвиток спільноти медіаторів (наприклад, створення Етичної ради, тощо);
- ратифікація Конвенції ООН про міжнародні угоди за результатами медіації, підписаної Україною у серпні 2019 року.

Варто згадати про те, що спільнота медіаторів України має певний досвід співпраці із судами щодо посилення доступу до медіації завдяки численним пілотним проектам (які переважно фінансуються іноземними донорськими організаціями), тренінгів за участі суддів та персоналу суду тощо.²⁵ Знову ж таки, українські медіатори мають багатий досвід співпраці з Центрами безоплатної правової допомоги та державними соціальними службами із надання послуги медіації для сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Можна дійти висновку про те, що українська спільнота медіаторів має всі передумови та спроможності для ефективної співпраці з судами, надаючи послуги з медіації онлайн та офлайн, перебираючи на себе частину навантаження судів та допомагаючи українцям вирішувати спори і зберігати стосунки.

²⁵ Gap-Аналіз впровадження інституту медіації в Україні' (Проект Право-Justice, який фінансується ЄС), 2020 рік
<https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f7/435/116/5f743511604ec221015187.pdf>

РОЗДІЛ 3: ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ ЩОДО МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ: УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розділ 1. ВСТУП

У рамках програми Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) "Справедливість для всіх" у період з 01.02.2023 по 15.02.2023 було проведено опитування «Оцінка потреб медіації в Україні».

Метою опитування було визначення потреб у сфері медіації в Україні у воєнний та повоєнний періоди з метою забезпечення належного реагування на виклики, які постали перед суспільством, за допомогою медіації та сприяння покращенню доступу громадян до правосуддя.

У цьому документі нумерація використовується відповідно тій, що у запитальнику.

До опитування були залучені представники:

- органів державної влади (Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України),
- інститутів та установ судової влади (члени і працівники апарату Вищої рада правосуддя, члени Ради суддів України, судді і працівники апаратів місцевих та апеляційних судів, представники Державної судової адміністрації України, та Національної школи суддів України),
- системи безоплатної правової допомоги,
- об'єднань медіаторів України та медіаторів,
- органів адвокатського самоврядування та адвокати,
- Нотаріальної палати України та нотаріуси,
- Торговельно-промислової палати України,
- Міжнародного комерційного арбітражу,
- закладів вищої освіти,
- правозахисних організацій тощо.

Для збору даних використовувався метод CAWI (Computer Assisted WebInterviewing), за яким респондент заповнює онлайн анкету. Використано веб-платформу он-лайн опитувань Google forms.

Загалом, зважаючи на оперативність опитування, дослідження відповідей респондентів дає підстави вважати отримані дані достатньо надійними для досягнення його цілей.

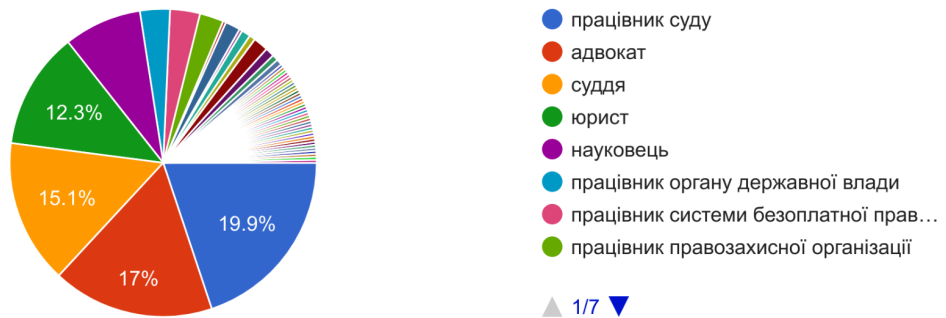
В опитуванні взяли участь **317 респондентів** – представники різних професій, з них:

- 63 працівники суду (19,9% респондентів),
- 48 суддів (15,1%),

- 54 адвокати (17%),
- 39 юристів (12,3%),
- 26 науковців (8,2%),
- 10 працівників органів державної влади (3,2%),
- 10 працівників системи безоплатної правової допомоги (3,2%),
- 8 працівників правозахисної організації (2,5%),
- 5 нотаріусів (1,6%).
- 150 медіаторів 47,3%)

1. Вкажіть Вашу основну діяльність

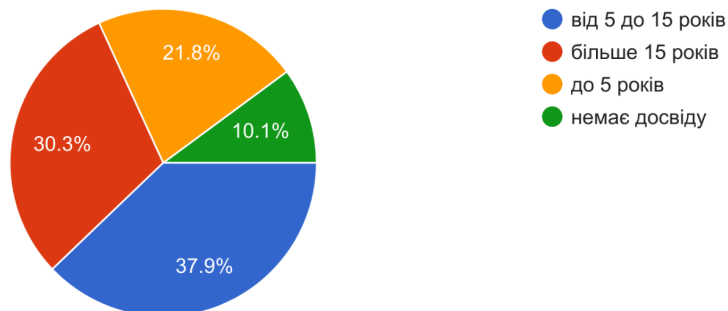
317 responses

При цьому, досвід у сфері професійної діяльності переважної більшості респондентів (**68,2 %**) складав **від 5 років**.

2. Оцініть Ваш досвід у зазначеній діяльності

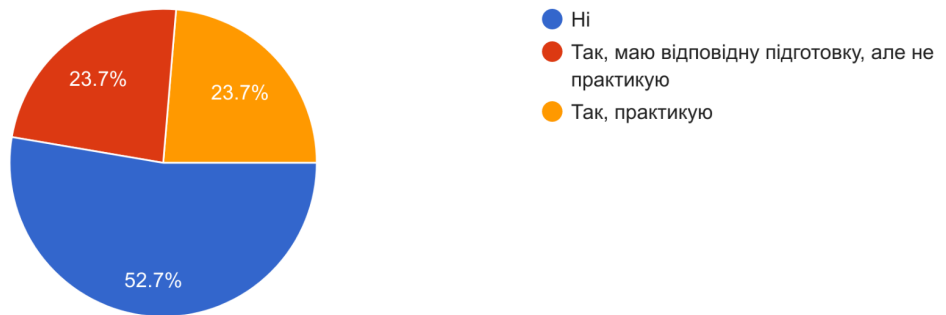
317 responses

Окрема увага в анкеті була приділена опитуванню медіаторів. Серед яких практикуючих - **23,7%**, й осіб, які мають відповідну підготовку, але не практикують також **23,7%**. Це дало можливість оцінити весь спектр потреб щодо підготовки медіаторів, розвитку медіації і її проведенням тощо.

3. Чи є ви медіатором?

317 responses

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТРЕБ:

Логіка побудови анкети обумовлена її цілями. Відповіді на її запитання дали можливість сформувати бачення медіаторів та представників інших професій щодо:

- можливості проведення медіації у воєнний та повоєнний періоди;
- викликів, обумовлених війною, які постають перед медіаторами у їх професійній діяльності;
- зміни підходів до проведення медіації з початком повномасштабної війни;
- каналів підвищення поінформованості населення про медіацію;
- сприйняття правниками та представниками органів влади процедури медіації та медіаторів як професіоналів;
- ролі судової системи та інших органів влади у підвищенні затребуваності медіації;
- можливих стимулів з боку держави для заохочення звернення до медіації;
- стану розвитку медіаторської спільноти в Україні;
- факторів, що стримують розвиток медіації;
- видів конфліктів та спорів, що набули поширення у воєнний період та прогнозовано набудуть поширення у повоєнний;
- потреб медіаторів у додаткових знаннях та навичках з оглядом на воєнний та повоєнний періоди;
- психологічного та емоційного стану медіаторів;
- необхідних удосконалень у сфері медіації

Анкета містить два блоки:

один для медіаторів і містить питання для оцінки поточної ситуації та потреб спільноти медіаторів України у воєнні та повоєнні часи;

другий - для представників інших професій для з'ясування їхнього ставлення до медіації та медіаторів.

Розділ 2. ПОТРЕБИ МЕДІАТОРІВ ТА МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ, БАЧЕННЯ МЕДІАТОРІВ

2.1. ТРУДНОЩІ, З ЯКИМИ МЕДІАТОРИ ЗІТКНУЛИСЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З ПОЧАТКОМ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

На думку медіаторів з початком повномасштабної війни загострилися давні проблеми (відсутність попиту на послуги, труднощі із набуттям практичного досвіду після навчання) та виникли нові, обумовлені війною (зміна пріоритетів суспільства: головним стало забезпечення безпеки; погіршення фінансового стану, ускладнення психоемоційного стану, нестабільне електропостачання, підвищення рівня конфліктності тощо).

Відповіді респондентів на вказане запитання можна об'єднати у такі групи:

— **Труidнощі, пов'язані зі зміною пріоритетів людей та зниженням попиту на медіацію.** Респонденти зауважували на зменшенні запитів на медіацію та кількості клієнтів, зміні пріоритетів органів влади та міжнародних організацій, які у довоєнні часи більш активно підтримували проекти із розвитку медіації.

Респонденти зазначають такі причини зниження попиту на медіацію як:

- відкладення вирішення спору на післявоєнні часи, адже “медіація не на часі”,
- “Клієнти здебільшого налаштовані на вирішення нагальних питань виживання і деякі питання, які могли б бути предметом для медіації для них наразі не є актуальними,
- зміна “пріоритету у потенційних клієнтів на швидкі дії і результати у порівнянні з тривалими практиками (медіація і діалог)”,
- погіршення фінансового стану сторін також обмежує кількість звернень до медіатора,
- низька поінформованість суспільства щодо медіації як чинник, що суттєво обмежує затребуваність медіації.

— **Труidнощі, пов'язані з психоемоційним станом сторін конфлікту:** - емоційна збудженість, пригнічений психоемоційний стан, обумовлені тривалим перебуванням у стресовій ситуації.

Респонденти вказали на такі труднощі:

- “більш емоційно напружені учасники”,
- “нестабільний емоційний стан”,
- “зниження активності учасників через стан невизначеності”,
- “підвищена чутливість до тригерів,
- підозрілість або апатія - необхідно докладати більше зусиль до підтримання балансу сил та налагодження комунікації”,
- “сторони або важко поступаються позиціями, або надто легко погоджуються на різні пропозиції іншої сторони, що потребує від медіатора більшої уважності до дотримання принципів добровільності та самовизначення, реалістичності виконання домовленостей”.

— **Труidнощі, пов'язані з організацією та проведенням медіації через безпекові чинники:**

- нестабільність електропостачання,
- зміна місцеперебування медіаторів та/чи сторін медіації,
- недостатні навички проведення медіації онлайн

— **Труidнощі, пов'язані зі зниженням працездатності медіаторів через перебування у стресовій ситуації, психоемоційне виснаження, складність збереження нейтральності.** Так, респонденти зазначають, що:

- “особисто як медіатор швидше втомлююсь, потребую більше часу на відновлення після проведення медіаційних зустрічей чи на підготовку до них”,

- “стало більше справ, в яких складно зберігати нейтральність через особисту причетність до загально національних емоцій, пов’язаних з війною”,
 - відчують “неготовність до роботи зі сторонами, які травмовані війною, низьку стресостійкість”.
- **Труднощі, пов’язані із зміною місця проживання медіатора, а саме:**
- втрата клієнтів,
 - мовні та організаційні бар’єри у новому місці проживання.

2.2. ЗМІНА МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ МЕДІАТОРІВ З ПОЧАТКОМ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

2.2. Чи змінилося місце Вашого проживання з початком повномасштабної війни?

150 responses

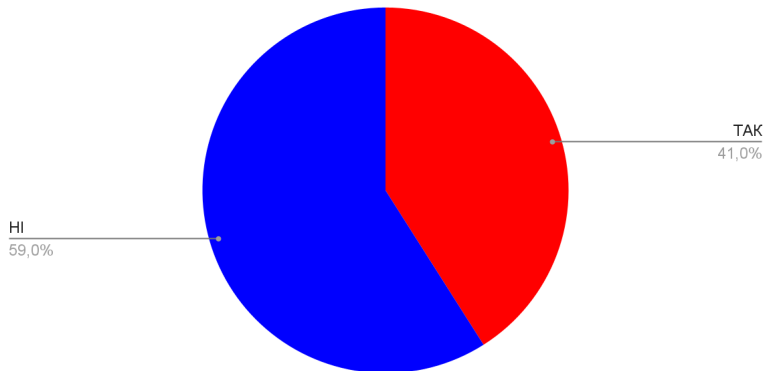
Результати опитування засвідчили, що третина медіаторів перебувають поза місцем свого постійного проживання (**12.7%** перебувають в іншому регіоні України, **18 %** за кордоном), **69.3%** респондентів-медіаторів наразі проживають в Україні. Перебування переважної більшості медіаторів в Україні свідчить про збереження потенціалу спільноти медіаторів для подальшого розвитку медіації в Україні.

2.3. ПРАКТИКА МЕДІАЦІЇ З ПОЧАТКОМ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Результати опитування засвідчили, що попри окреслені вище труднощі та виклики, **41%** медіаторів продовжують практикувати. І при цьому спільнота медіаторів має потенціал для ширшого використання медіації.

Також, слід зауважити, що медіатори, які перебувають за кордоном, проводять медіації, щоб врегулювати спори серед українських біженців, а також спори між українськими біженцями та місцевими громадами, вчасно реагують на виклики, які постали перед громадянами, які вимушені були виїхати, втікаючи від війни.

Чи проводите медіації після початку повномасштабної війни?

2.4. ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ МЕДІАЦІЇ

Результати опитування вказують, що війна обумовила зміни у підходах до проведення медіації, що проявилися у:

- необхідності приділення уваги психоемоційному стану сторін, що відобразилося на динаміці медіаційної процедури. Так, респонденти підкреслюють, що “більше часу потребують індивідуальні зустрічі зі сторонами та премоціація через велику емоційність сторін”, “Більше часу приділяю для опису та висловлювань учасниками почуттів”, “більше часу на роботу з емоціями; застосування тілесних практик”;
- зосередженості на психоемоційній травмованості сторін, що потребує від медіатора “врахування вразливості сторін”, “травмоінформані підходи”, “додаткові навички з психології та роботи з травмою”, респонденти відзначають, що “більш ретельно ставлюсь до роботи з емоціями як своїми так і сторін”, “з’явилась необхідність більше уваги приділяти пошуку ресурсів відновленню стану людей перед тим, як почати безпосередньо працювати”, “необхідно враховувати особливості психологічного стану та досвід травматичних подій”;
- підвищеній потребі медіаторів у часі на відновлення після медіаційної процедури, адже сам медіатор є учасником травмуючих подій та знаходиться під їх впливом;
- вибірковому підході до кейсів, зокрема, респонденти зазначають, “підвищену чутливість до кейсів пов’язаних із спорами, де можуть бути прояви насильства з боку однієї із сторін та відчуваю, що не зможу наразі взяти до роботи кейс, де однією із сторін буде особа яка мешкає на території РФ”, “Усвідомлення неможливості братись за сімейні кейси (внутрішнє розуміння). Можливо, через надмірну емоційність цих кейсів”;
- використанні медіаторами інших, ніж класична медіація, підходів для роботи з клієнтами, які потребують підтримки у вирішенні конфліктів. Респонденти зазначають, що “частіше відбувається щось більше схоже на конфлікт-коучинг, інформаційно-оціночні зустрічі з однією стороною чи з обома, але рідше повноцінна медіація”, “кризова інтервенція з елементами медіації”, “зараз це більше схоже на почергове консультування сторін на основі навичок медіатора та дотримання мною як медіатором принципів і етапів медіації”;
- онлайн-форматі медіацій;
- проведенні медіацій pro bono через фінансові труднощі сторін медіації.

У відповідях респонденти вказують також на **здобутки**, які вдалося отримати

медіаторам протягом воєнного часу завдяки практиці та додатковому навчанню - “краще розуміння психологічних станів людини”, “робота з емоціями стала більш обережною; стало менше страху перед помилкою, а креативу більше”, “розуміння крос культурних особливостей стало чіткіше”.

2.5. ВІДЧУТТЯ НАЛЕЖНОСТІ ДО СПІЛЬНОТИ МЕДІАТОРІВ УКРАЇНИ

Результати опитування свідчать, що спільноті медіаторів України вдалося зберегти свою згуртованість у воєнні часи, так, близько **84%** медіаторів відчують себе частиною спільноти.

2.6. ФОРМАТ ЗАЛУЧЕНОСТІ МЕДІАТОРІВ ДО СПІЛЬНОТИ

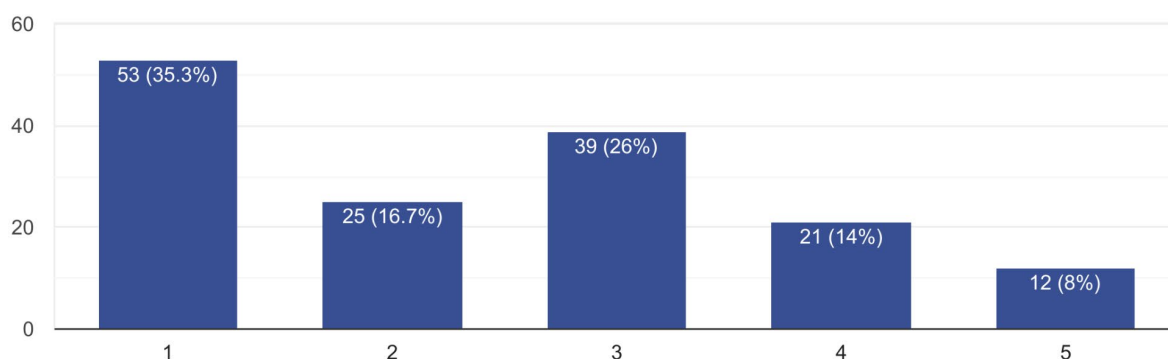
- 81,3% респондентів беруть участь у заходах спільноти медіаторів,
- 58% - участь в обговореннях питань медіації,
- 30% - участь у робочих групах,
- 12% - участь у формуваннях політик/механізмів саморегулювання,
- 45,3% респондентів відзначили, що являються членами об'єднань медіаторів.

Аналізуючи цей показник разом із відповідями щодо належності до спільноти медіаторів України (**84%**), можна стверджувати, що відчуття належності до спільноти у медіаторів формується не тільки завдяки перебуванню у складі об'єднань медіаторів, але й завдяки участі у різноманітних заходах, що є доступними для широкого кола медіаторів (дискусії, обговорення, формування політик тощо).

2.7. ЗАЛУЧЕНОСТІ ДО ДІЯЛЬНОСТІ СПІЛЬНОТИ МЕДІАТОРІВ У ВОЄННІ ЧАСИ

2.7 Якою є Ваша залученість до діяльності спільноти медіаторів у воєнні часи?

150 responses

Здебільшого, рівень своєї залученості до спільноти медіаторів України респонденти оцінюють як:

- 52% - нижче середнього,
- середній рівень залученості вказали 26% медіаторів,
- вище середнього - 22%.

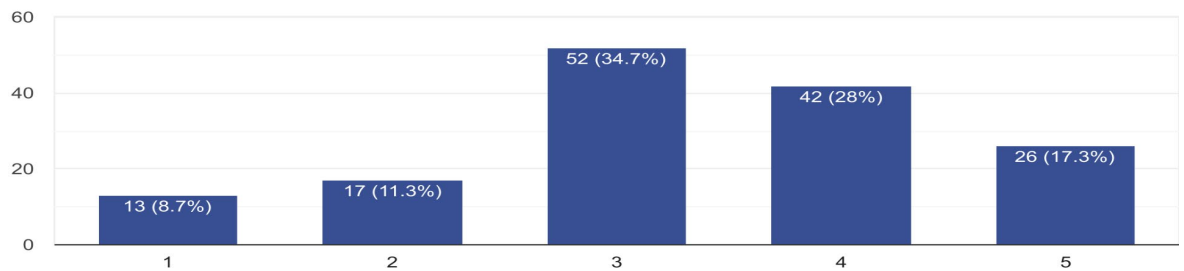
Можна припустити, такий показник залученості на етапі становлення професії медіатора та розвитку медіації є цілком закономірним, оскільки для більшості медіаторів медіація сьогодні не є основним видом діяльності.

Також немаловажним фактором, що впливає на рівень залученості до діяльності спільноти медіаторів, є те, що у воєнні часи деякі медіатори перенаправили свою активність з медіаторської спільноти на волонтерську/гуманітарну діяльність, деякі були вимушені обмежити активність через зміну місця проживання, деякі - через перебування на тимчасово окупованих територіях тощо.

2.8. САМООЦІНКА РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.8 Як Ви оцінюєте свою професійну підготовку як медіатора?

150 responses

Респонденти здебільшого оцінювали рівень своєї професійної підготовки як:

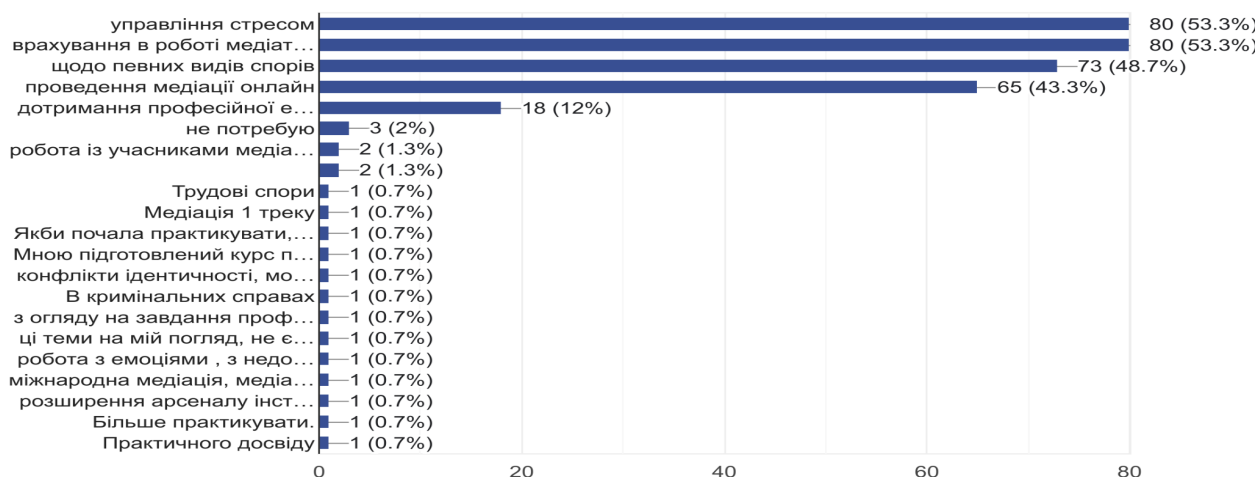
- середній (34.7%),
- вище середнього (45.3%), що очевидно свідчить про якість навчання медіаторів.

При цьому цінним є усвідомлення медіаторами потреби у підвищенні власного професійного рівня.

2.9. ПОТРЕБИ У ПІДВИЩЕННІ ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ

2.9 Якого підвищення професійного рівня Ви потребуєте? (Можна обрати декілька варіантів)

150 responses

Респонденти вказали на такі напрями підвищення кваліфікації:

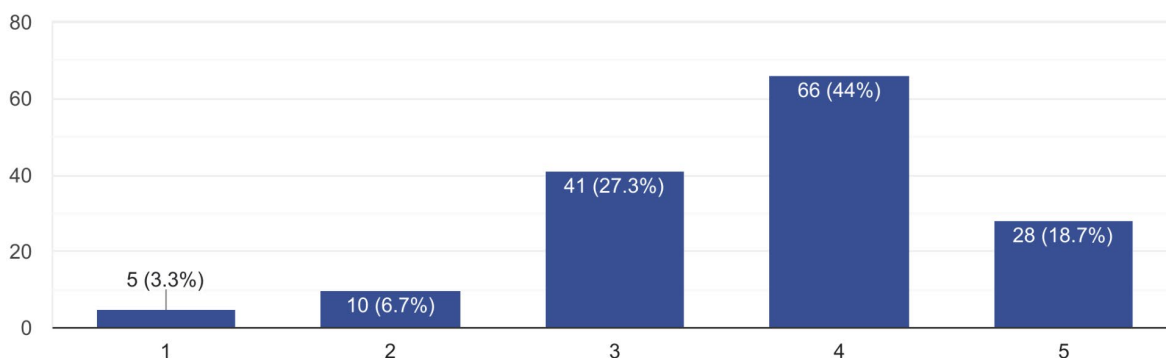
- навички з управління стресом (53.3%),
- врахування у роботі медіатора впливу травматичних подій та тривалого стресу (53,3%),
- медіації у певних видах спорів 48.7% (зокрема, у кримінальних справах, трудових спорах, медіації на найвищому політичному рівні),
- навички щодо проведення медіації онлайн (43.3%),
- дотримання професійної етики (12%).

Наведені відповіді узгоджуються із попередніми оцінками медіаторами змін у професійній діяльності та відображають устремління до цілеспрямованого підвищення професійного рівня з урахуванням нової реальності.

2.10. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН МЕДІАТОРІВ

2.10 Як ви оцінюєте Ваш психологічний та емоційний стан?

150 responses

В оптимальному психологічному та емоційному стані перебувають лише **18.7%** респондентів, що узгоджується із окресленими вище труднощами у роботі медіатора та вимушеними змінами у підходах до проведення медіації.

Враховуючи особливості професійної діяльності медіаторів такі показники свідчать про необхідність проведення заходів із психоемоційної підтримки медіаторів для забезпечення відновлення їх ресурсності.

Результати відображають психологічний та емоційний стан, характерний для всього українського суспільства.

2.11. ПОТРЕБА У ДОДАТКОВИХ НАВИЧКАХ З ОГЛЯДУ НА ІМОВІРНУ ЗМІНУ ХАРАКТЕРУ КОНФЛІКТІВ (СПОРІВ) У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Аналіз відповідей на це запитання свідчить про узгодженість із відповідями щодо необхідності підвищення професійного рівня. Так, респонденти зазначали потреби у:

- психологічній підготовці, зокрема, щодо роботи із травмою і стресом, а саме: “навичках роботи із особами, травмованими війною”, “навички роботи із після стресовими станами (агресія, невпевненість, недовіра, депресія тощо) учасників медіації”, “роботи з гострою реакцією на травматичні події;
- додаткових навичках по роботі з емоціями як власними, так і сторін медіації. Зокрема, респонденти зазначали про “навички управління негативними емоціями”, “управління гнівом”, “управління емоціями”, “навички врегулювання емоційно насичених конфліктів”;
- навичках роботи із чутливими темами та новими специфічними видами конфліктів (спорів), у тому числі в кроскультурних конфліктах (спорах), конфліктах за участю військовослужбовців (ветеранів). Зокрема, “специфіка роботи на деокупованих територіях”, “мовні конфлікти”, “конфлікти ідентичності”, “розбудови миру”, “робота з сім'ями, де один з учасників є учасником бойових дій”, “робота з клієнтами що знаходяться у небезпеці;
- супервізіях та інтервізіях, в тому числі у здобутті навичок їх проведення, а саме: “інтервізійні зустрічі”, “можливість отримувати супервізію від більш досвідченого медіатора”, “навички проведення супервізії та інтервізії”;
- спроможності медіатора подбати про власний стан. Значна кількість респондентів вказували на необхідність подбати про стресостійкість та профілактику вигорання - “стресменеджмент медіатора”, “навички стресостійкості під час роботи у повітряні тривоги та під ракетними обстрілами”, “як не втратити своє здоров'я і не вигоріти на роботі”, “робота із перевтомою”;
- навичках проведення медіації в окремих сферах - сімейних, корпоративних, медичних спорах, політичної медіації, навичок проведення медіації за участю дітей.
- навичках проведення медіацій онлайн.

Також медіатори звертали увагу на існуючу потребу у здобутті практичного досвіду (в тому числі роботи онлайн) - “потрібна практика”, “більше онлайн курсів зв'язаних з практичними кейсами”, “практика з колегами”, “практику з більш досвідченим медіатором”.

2.12. НЕОБХІДНІ УДОСКОНАЛЕННЯ В СФЕРІ МЕДІАЦІЇ

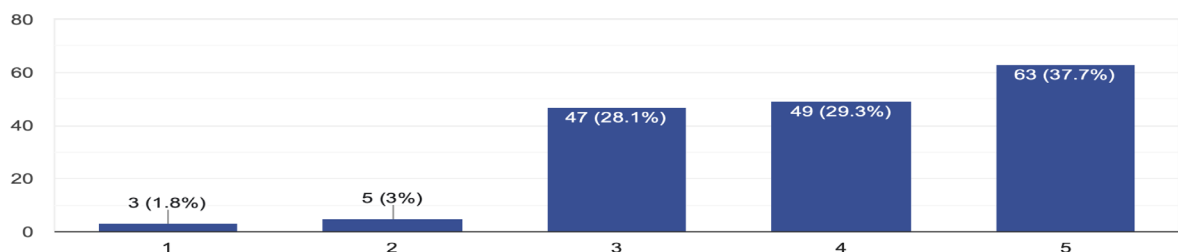
Результати опитування свідчать, що медіація сприймається як ефективний спосіб вирішення спорів переважною більшістю респондентів (73%).

Можна припустити, що такий високий показник є закономірним результатом активної роботи спільноти медіаторів, міжнародних організацій та інших інституцій щодо підвищення поінформованості правників про медіацію. Також, при оцінці результату опитування слід врахувати, що очевидним чинником формування довіри до медіації стало прийняття Закону України “Про медіацію” у 2021 році.

3.2. СТАВЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ПРАВНИЧИХ ПРОФЕСІЙ ДО МЕДІАТОРІВ

3.2 Ваше ставлення до медіаторів?

167 responses

Високий рівень довіри до медіаторів висловили **67%** респондентів.

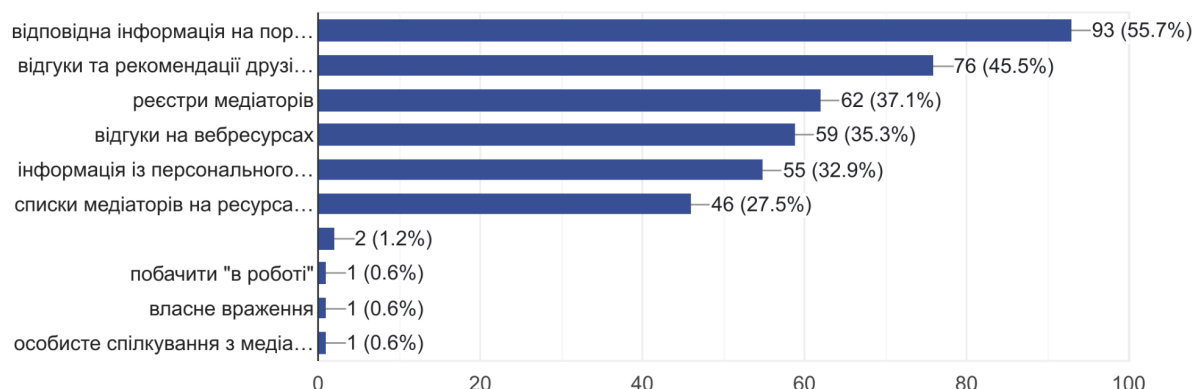
Очевидно, що для професії, яка ще перебуває у процесі становлення, це є позитивним сигналом.

Слід врахувати, що професія медіатора в Україні потребує певного унормування (зокрема, реалізації Прикінцевих та перехідних положень Закону України “Про медіацію”) та підвищення довіри суспільства (у тому числі, шляхом запровадження медіаторською спільнотою механізмів забезпечення якості послуг медіації).

3.3. ОЦІНКА НАДІЙНОСТІ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ МЕДІАТОРА

3.3 Які джерела інформації Ви оцінюєте як надійні для пошуку та вибору медіатора (Можна обрати декілька варіантів)

167 responses

Відповідно до відповідей респондентів надійним джерелом є:

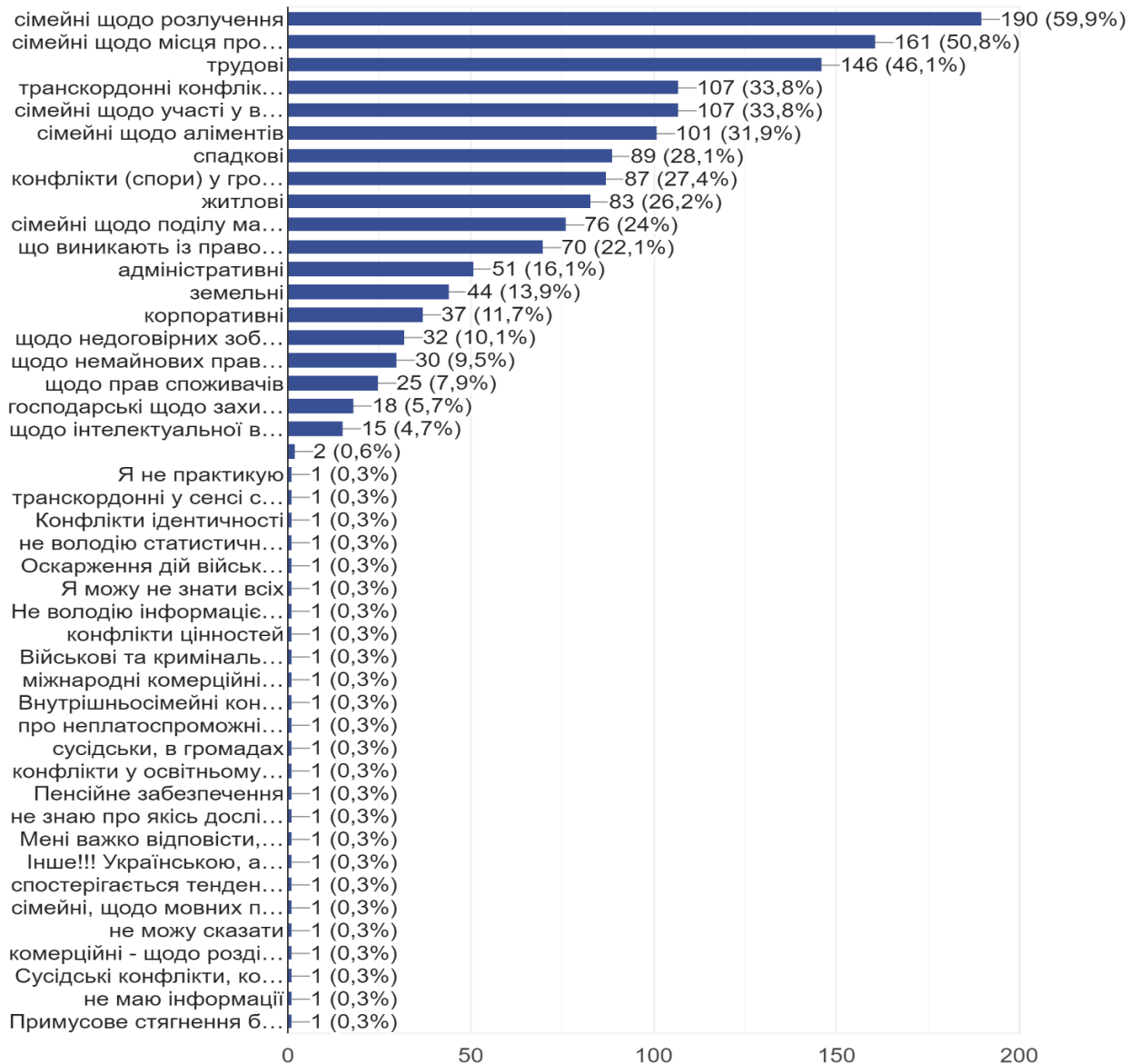
- портал судової влади для поширення інформації про медіацію і для пошуку та вибору медіатора (55.7%),
- відгуки та рекомендації друзів (45.5%),
- відгуки на вебресурсах (35.3%),
- реєстри медіаторів (37.1%),
- персональний профайл медіатора в інтернеті, соціальних мережах (32.9%),
- списки медіаторів на ресурсах органів місцевого самоврядування (27.5%).

Розділ 4. КОНФЛІКТИ (СПОРИ)

4.1. ЯКІ КОНФЛІКТИ (СПОРИ) НАБУЛИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ДОДАТКОВОГО ПОШИРЕННЯ У ВОЄННИЙ ЧАС?

4.1 Які конфлікти (спори) набули в українському суспільстві додаткового поширення у воєнний час? (можна обрати декілька варіантів)

317 відповідей

Згідно з відповідями:

- такі **сімейні** конфлікти (спори) набули найбільшого поширення у воєнні часи:
 - сімейні спори щодо розлучення (**59,9%**),
 - сімейні спори щодо визначення місця проживання дитини (**50,8%**),
 - сімейні спори щодо участі у вихованні дитини (**33,8%**),
 - сімейні спори щодо аліментів (**31,9%**),
 - сімейні спори щодо поділу майна (**24,1%**).

- **трудо́ві** спори вважають поширеними **46.1%** респондентів, що є цілком закономірним у контексті масової вимушеної міграції, закриття чи переміщення бізнесу, погіршення фінансово-економічної ситуації, окупації певних територій тощо.
- **33.8%** зазначили поширеність **транскордонних** спорів за участю громадян України, а також респонденти вказували на міжнародні комерційні спори, що звісно обумовлюється масовою міграцією українців. За вказаних обставин, додаткової актуальності набуває необхідність ратифікації та імплементації Сінгапурської конвенції.
- **Інші** види спорів, зазначені респондентами:
 - спадкові (**28.1%**),
 - конфлікти у громадах (**27.4%**),
 - житлові (**26.2%**),
 - спори, що виникають із правочинів (**22.1%**),
 - адміністративні (**16.1%**),
 - земельні (**13.9%**),
 - корпоративні (**11.7%**).

4.2. СПЕЦИФІЧНІ ВИДИ КОНФЛІКТІВ (СПОРІВ), ЗУМОВЛЕНІ ПОДІЯМИ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Відповідаючи на це запитання, респонденти вказували на:

- конфлікти (спори) між внутрішньо переміщеними особами та за участю внутрішньо переміщених осіб (зокрема, із громадами тимчасового проживання). Так, респонденти вважають, що такі конфлікти (спори) можуть стосуватися розподілу ресурсів у тому числі, гуманітарної допомоги, порядку надання чи оренди тимчасового житла та ін. Крім того, побутові звички, культурні особливості та мова спілкування (російська/українська) також виступають чинниками виникнення конфліктів (спорів);
- конфлікти (спори) у сфері військової діяльності, зокрема, у ході мобілізаційних заходів, щодо проходження військової служби, під час виконання бойових завдань, за участю командирів та їх підлеглих;
- соціально-економічні конфлікти (спори), які пов'язані із захистом військовослужбовців та членів їх сімей (спадкоємців) щодо гарантування виплат, аліментів, компенсацій тощо;
- сімейні конфлікти (спори), обумовлені перебуванням дитини за кордоном (щодо повернення дітей в Україну, у тому числі після насильного вивезення дітей до РФ), участі членів сім'ї у вихованні та спілкуванні з дитиною), проживанням сім'ї у різних місцях (Україна/за кордоном/тимчасово окуповані території);
- конфлікти (спори) за участю українських дітей у їх новому оточенні;
- публічно-правові спори щодо мобілізаційних заходів, рішень Прикордонної служби України про надання дозволу на перетин державного кордону України, виплати допомоги/компенсацій у зв'язку із пораненням/загибеллю/зникненням безвісти; надання статусу учасника бойових дій та інваліда війни, що пов'язано із захистом Батьківщини;
- конфлікти (спори) за участю громадян України за кордоном, зокрема, з приймаючими сім'ями/громадами, а також державними органами іноземних держав щодо надання прихистку;
- конфлікти у громадах, що перебували/перебувають в окупації (у тому числі, за участю уявних та реальних колаборантів, щодо мови спілкування, оцінки військових подій) та соціально-економічного, релігійного характеру (зокрема, тенденція до переходу приходів із православної церкви московського патріархату до Православної церкви України);

- конфлікти (спори) щодо майна, пошкодженого чи знищеного внаслідок бойових дій (наприклад, щодо іпотечного, лізингового майна, майна, придбаного у кредит);
- трудові конфлікти (спори) за участю робітників, що перебувають за кордоном чи внутрішньо переміщених робітників, що працювали/працюють на переміщених підприємствах, трудові спори в частині оплати праці мобілізованих громадян;
- спори, що виникають із договірних зобов'язань (зокрема, щодо невиконання зобов'язань через форс-мажорні та соціально-економічні обставини);
- конфлікти (спори) політичного характеру;
- конфлікти (спори) щодо компенсацій та виплат за пошкоджене/зруйноване майно;
- корпоративні конфлікти (спори) щодо переміщення бізнесу.

Наведений спектр конфліктів (спорів), зумовлених подіями повномасштабної війни, свідчить про затребуваність медіації, а також про необхідність завчасної реакції та вжиття необхідних заходів судовою системою, державними органами та органами місцевого самоврядування для недопущення ескалації таких конфліктів (спорів) та перевантаження судової системи.

Зазначене зумовлює доцільність спрямування таких конфліктів (спорів) на медіацію, під час якої медіатор приділяє увагу роботі з емоціями сторін на відміну від судового розгляду справи.

Запровадження досудових інформаційно-оціночних зустрічей із медіатором в окремих категоріях спорів є необхідним при цьому.

4.3. СПЕЦИФІЧНІ ВИДИ СПОРІВ, ЩО БУДУТЬ ХАРАКТЕРНІ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Відповідаючи на вказане питання, респонденти вказували на ймовірне збереження актуальності конфліктів (спорів) воєнного часу, а також вказували на:

- конфлікти (спори), обумовлені різним сприйняттям подій та досвіду проживання війни, оцінками внеску до перемоги у війні, переходом до мирного життя;
- конфлікти (спори), обумовлені порядком відбудови пошкодженого/зруйнованого житла, отриманням компенсацій;
- сімейні конфлікти (спори) щодо спільного життя та виховання дітей, обумовлені можливими змінами у ціннісних орієнтирах людей (наприклад, після тривалого перебування за кордоном, в окупації, місцях проживання внутрішньо переміщених людей), оцінкою правомірності вивезення дитини за кордон за рішенням одного з батьків та повернення дитини в Україну;
- конфлікти (спори) щодо захисту соціально-економічних прав військовослужбовців та членів їх сімей;
- спадкові та житлові конфлікти (спори);
- конфлікти (спори), пов'язані із адаптацією до мирного життя військових, а також цивільних осіб, що пережили окупацію.

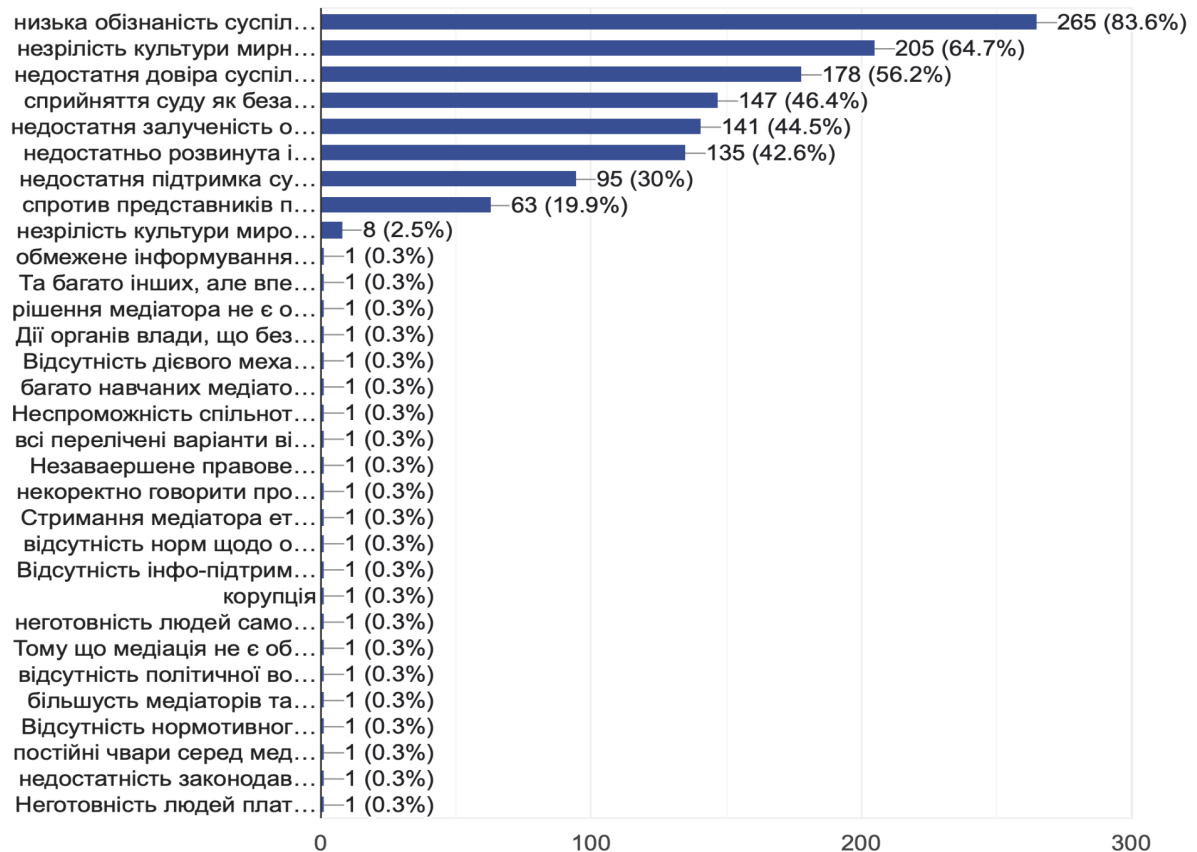
Респонденти також вказували на підвищене емоційне та ціннісне забарвлення повоєнних конфліктів (спорів).

Розділ 5. МЕДІАЦІЯ В УКРАЇНІ. STATUS QUO ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

4.4. ЧИННИКИ ОБМЕЖЕННЯ РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

4.4. Що, на Вашу думку, обмежує розвиток медіації в Україні? (Можна обрати декілька варіантів)

317 responses

Окреслюючи чинники обмеження розвитку медіації в Україні, **83.6%** респондентів вказали на **низьку обізнаність суспільства щодо медіації**. Вказане обумовлює необхідність інтенсифікації просвітницьких та інформаційних заходів щодо медіації, із залученням ресурсів установ судової влади, органів місцевого самоврядування, закладів вищої освіти тощо.

Більшість респондентів (**64.7%**) вважають, що **незрілість культури мирного вирішення спорів** серед українського суспільства обмежує розвиток медіації.

Недостатня довіра суспільства до медіації та до медіаторів є негативним чинником для розвитку медіації на думку **56.2%** респондентів. При цьому аналіз відповідей респондентів на попередні питання щодо рівня їх довіри до медіації та медіаторів свідчить, що самі респонденти більшою мірою довіряють і процедурі медіації і медіаторам, водночас, вони вважають, що довіра відсутня у широких верств населення. Таким чином, можна припустити про пряму залежність між рівнем обізнаності щодо медіації та довірою до такого способу вирішення спорів.

46.4% респондентів вказали на такий чинник обмеження розвитку медіації, як **сприйняття суду як безальтернативного способу вирішення спорів**,

44.5% - на **недостатню залученість органів влади до інформування суспільства про медіацію**.

42.6% - на недостатню розвинуту інфраструктуру медіації (наприклад, відсутність кімнат медіації у судах, органах місцевого самоврядування),

30% - на недостатню підтримку судової влади,

19.9% - на спротив представників правничих професій.

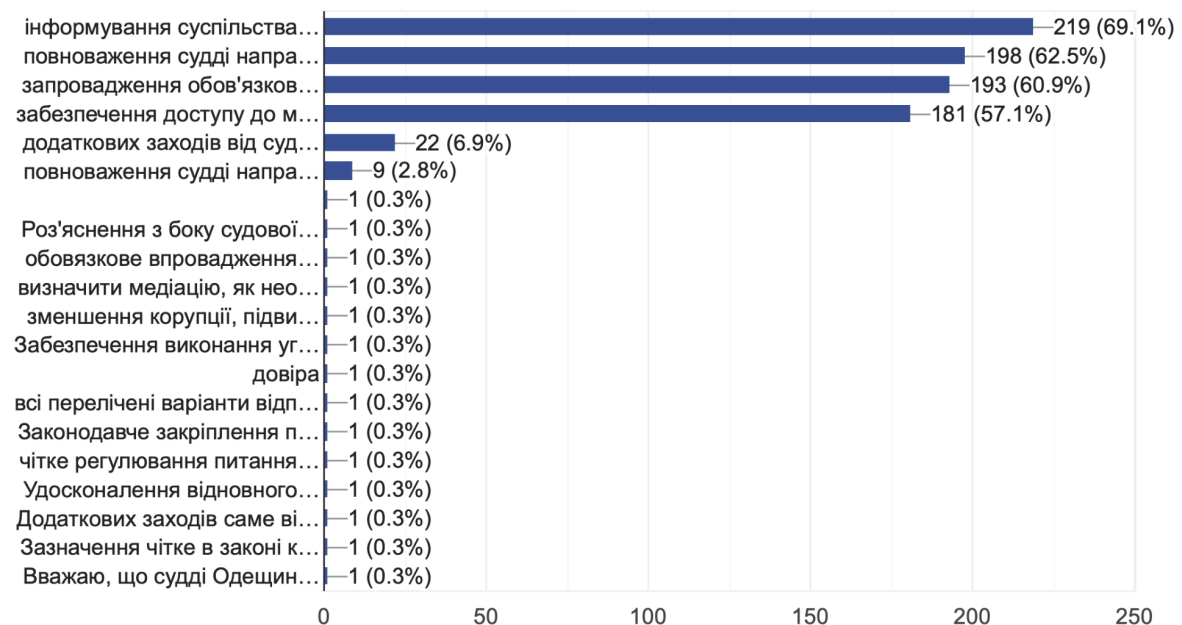
Окремі респонденти додатково наводили такі чинники як:

- “відсутність механізму приведення до виконання угод за результатами медіації”;
- “Неспроможність спільноти медіаторів вирішувати внутрішні конфлікти, тим самим породжуючи недовіру до представників спільноти, яка готова допомагати у врегулюванні конфліктів, проте не може вирішити власні внутрішні конфлікти”;
- “конфлікт інтересів всередині спільноти медіаторів”;
- “відсутність нормативного регулювання порядку вирішення публічно-правових спорів у порядку медіації”;
- “обмежене інформування про позитивні приклади вирішення спорів у порядку медіації”.

4.5. РОЛЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ У ПІДВИЩЕННІ ЗАТРЕБУВАНOSTІ МЕДІАЦІЇ

4.5. Якою має бути роль судової системи у підвищенні затребуваності медіації? (Можна обрати декілька варіантів)

317 responses

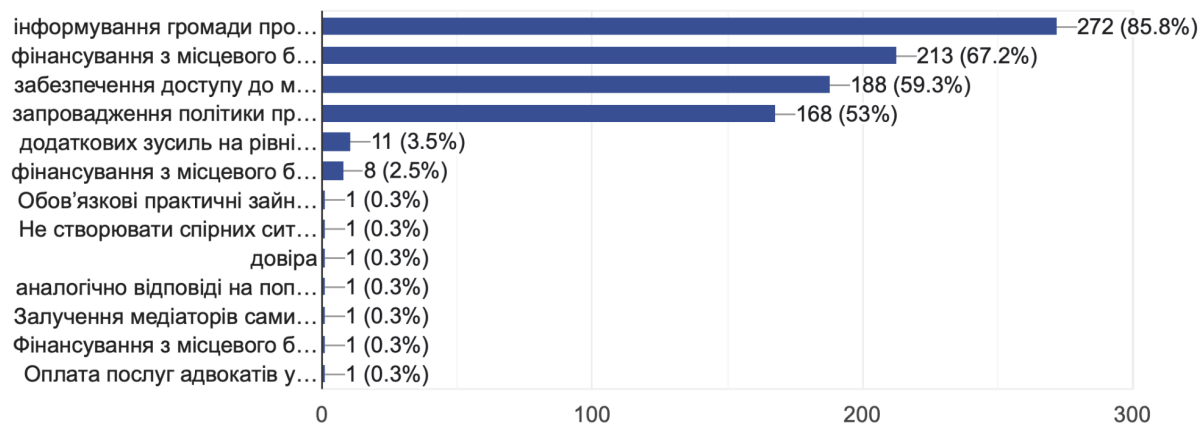
- **69.1%** вважають, що роль судової системи повинна полягати в інформуванні суспільства про медіацію,
- **62.5%** підтримують надання повноважень судді направляти сторони на інформаційно-оціночну зустріч з медіатором в окремих категоріях спорів,
- **60.9%** підтримують запровадження обов'язкових у певних категоріях спорів інформаційно-оціночних зустрічей з медіатором.

- **57.1%** вважають, що роль судової системи у підвищенні затребуваності медіації має полягати у наданні доступу до медіації у приміщеннях суду.
- **6.9%** вважають, що додаткових заходів від судової системи не потрібно.

4.6. РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПІДВИЩЕННІ ЗАТРЕБУВАНОСТІ МЕДІАЦІЇ

4.6. Якою має бути роль органів місцевого самоврядування у підвищенні затребуваності медіації? (Можна обрати декілька варіантів)

317 responses

- **85.8%** респондентів вважають, що роль органів місцевого самоврядування повинна полягати в інформуванні громади про медіацію та медіаторів,
- **65.5%** вважають доцільним забезпечення фінансування з місцевого бюджету послуг медіації для вразливих верств населення,
- **59.3%** підтримують забезпечення доступу до медіації у приміщеннях органів місцевого самоврядування,
- **53%** вважають необхідним запровадження політики пріоритетного вирішення спорів за участю органів місцевого самоврядування шляхом медіації.
- **3.5%** вважають, що додаткових зусиль на рівні громад не потрібно.

4.7. ДОДАТКОВІ СТИМУЛИ З БОКУ ДЕРЖАВИ ДЛЯ ЗАОХОЧЕННЯ СТОРІН СПОРУ ЗВЕРТАТИСЯ ДО МЕДІАЦІЇ

Відповідаючи на це питання, респонденти вказували на:

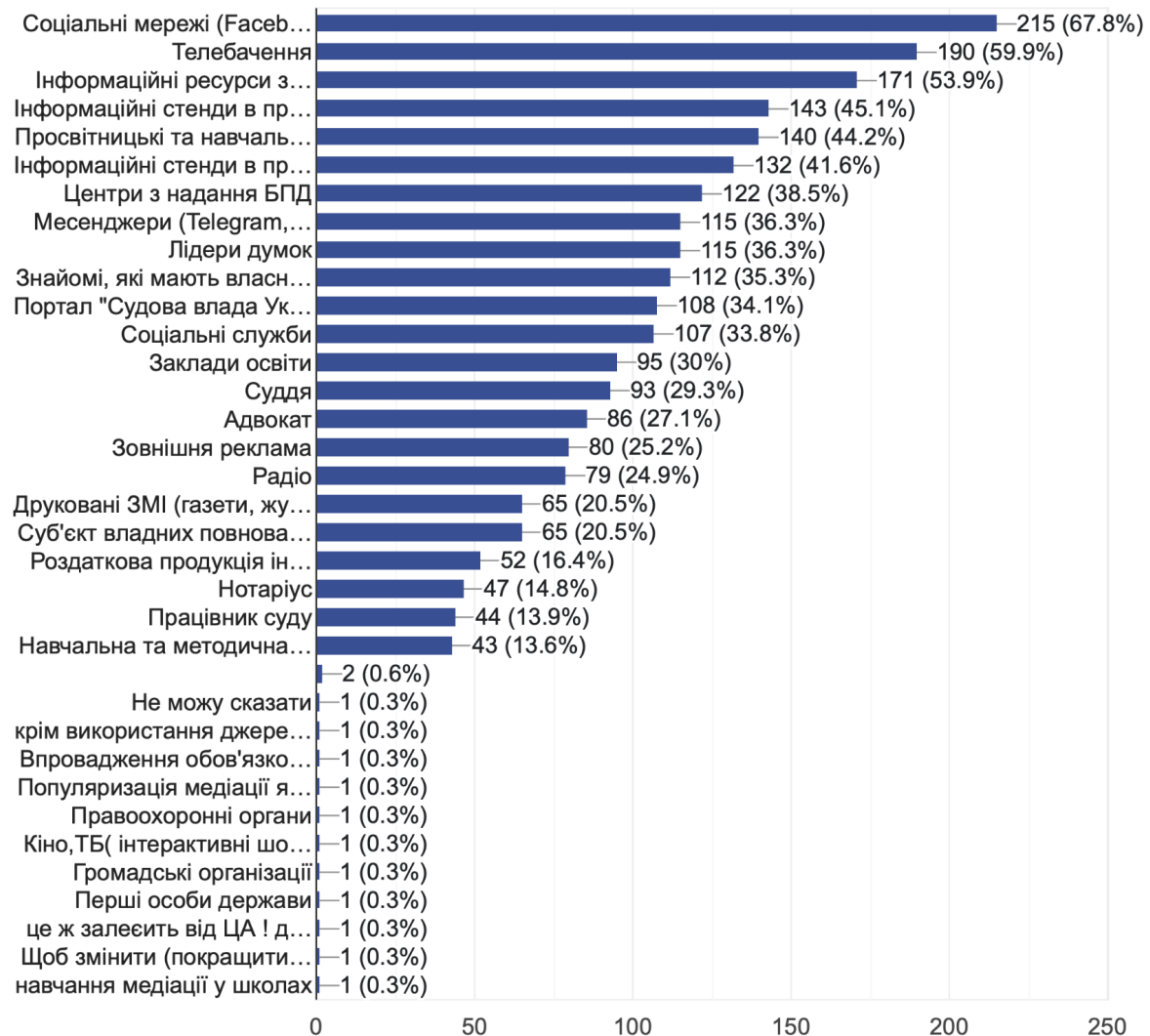
- забезпечення доступу до медіації вразливих верств населення шляхом фінансування оплати послуг медіації з державного чи місцевого бюджетів;
- запровадження механізмів приведення до виконання угод за результатами медіації;
- запровадження обов'язкових інформаційно-оціночних зустрічей із медіатором;
- проведення інформаційної та просвітницької кампанії щодо медіації;

Вагомим стимулом для популяризації та розвитку медіації було б запровадження політики пріоритетного вирішення спорів за участю органів державної влади, органу місцевого самоврядування шляхом медіації, “державна повинна почати з себе”, “державна повинна показувати власним прикладом”.

4.8. НАЙБІЛЬШ ЕФЕКТИВНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ ТА ПРОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ

4.8. Які, на Вашу думку, джерела інформації є найбільш ефективним для формування розуміння та просування медіації? (Можна обрати до 7 варіантів)

317 responses

Учасники опитування зазначили, що ефективними каналами для формування розуміння та просування медіації є висвітлення прикладів успішної медіації у врегулюванні конфліктів на рівні окремих груп у громадах, у справах з органами місцевого самоврядування тощо на таких ресурсах:

- 67.8% - соціальні мережі (Facebook, Instagram),
- 59.9% - телебачення,
- 53.9% - інформаційні ресурси з медіації в Інтернеті,

- 45.1% - інформаційні стенди у приміщеннях судів,
- 44.2% - просвітницькі та навчальні заходи,
- 41.6% - інформаційні стенди у приміщеннях органів влади,
- 38.5% - центри із надання безоплатної правової допомоги.

Окремі респонденти вказували на **необхідність формування комплексної комунікаційної стратегії щодо медіації**, яка б враховувала різні цільові аудиторії із залученням до її реалізації відповідні державні органи та органи на місцевому рівні, ЗМІ, вищі учбові заклади, школи та бізнес структури.

РОЗДІЛ 4: РЕКОМЕНДАЦІЇ

РЕАГУВАННЯ НА ПОТРЕБИ МЕДІАТОРІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ

Рекомендація 1

Потреби українських медіаторів у професійному розвитку мають задовольнятися як українськими, так і іноземними надавачами освітніх послуг із медіації незалежно від поточного місця проживання медіаторів.

Обґрунтування:

Існує значна потреба серед українських медіаторів у відвідуванні спеціальних навчальних курсів, у проведенні тренінгів для тренерів за спеціально розробленими програмами. Оскільки 30,7% опитаних медіаторів досі перебувають за межами свого постійного місця проживання та багато хто з них продовжує здійснювати медіацію у спорах за участі переміщених українських сторін, потреби медіаторів та тренерів із медіації в навчанні мають задовольнятися незалежно від їхнього місця проживання.

Важливе значення має сприяння міжнародної спільноти у забезпеченні належного фінансування, розробки та впровадження таких тренінгів в Україні та в країнах з українськими біженцями.

Рекомендація 2

Забезпечити доступ українських медіаторів до офлайн та онлайн тренінгів, зосереджених на психологічних аспектах проведення медіації у воєнні та повоєнні часи.

Залучати національних та міжнародних експертів зі спеціальними знаннями про вирішення конфліктів у воєнні та повоєнні часи задля:

- розробки навчальної програми для таких тренінгів;
- проведення сесій «тренінгів для тренерів»;
- підготовки матеріалів для українських медіаторів про особливості врегулювання спорів у воєнні та повоєнні часи.

Обґрунтування:

Результати опитування продемонстрували, що українські медіатори потребують спеціальних знань та навичок для ефективної підтримки своєї психологічної спроможності працювати у спорах за участі психологічно травмованих сторін. Як згадується у попередньому розділі цього Звіту, українські медіатори вже запустили епізодичні тренінги, однак очевидно, що такі заходи мають бути систематичними і доступними для ширшої спільноти медіаторів.

Зміст та методологія відповідних тренінгів мають включати як міжнародний, так і національний досвід із метою забезпечення якості навчання, фокусування на конкретних питаннях щодо пов'язаних із війною психологічної травми і стресу. Характерною рисою є те, що українські медіатори мають унікальний досвід роботи з

конфліктами в умовах війни та самі зазнали впливу війни. Відтак, розробка будь-яких програм і матеріалів має передбачати їхню активну участь в якості експертів із медіації та безпосередніх носіїв українського контексту. Українським медіаторам та експертам-психологам важлива підтримка міжнародних експертів із відповідними знаннями, досвідом і навичками.

Сталість, довготривалий ефект та більший масштаб покриття тренінгу можуть забезпечуватися шляхом:

- розробки типової навчальної програми,
- проведення кількох сесій тренінгу для тренерів за участі міжнародних та національних експертів;
- підготовки матеріалів тощо.

Навчання має розкривати зокрема такі теми:

- робота з психологічно та емоційно травмованими учасниками спору, агресивними учасниками спору;
- травмоорієнтовані підходи;
- навички та техніки управління стресом для медіаторів²⁶;
- навички з управління конфліктами та їх ескалацією у воєнні та повоєнні часи;
- техніки трансформативної медіації;
- методи інтегрування психічного здоров'я та психосоціальної підтримки у розбудову миру.²⁷

Навчання має включати інноваційні техніки медіації, які підходять для схильних до конфлікту, емоційних та психологічно травмованих сторін. Наприклад, техніки можуть включати мистецькі підходи із використанням компонентів творчої діяльності та театру.

Рекомендація 3

Забезпечити доступ українських медіаторів до офлайн та онлайн навчання для реагування на потреби медіаторів у професійному розвитку щодо здійснення медіації у спорах, які стали поширеними у воєнні та повоєнні часи.

Залучати міжнародних та національних експертів із відповідними спеціальними знаннями до процесу розробки навчальної програми для таких тренінгів, а також проведення сесій тренінгів для тренерів.

Обґрунтування:

Результати опитування продемонстрували зміни у природі конфліктів (спорів) в умовах війни, тому сімейні, трудові та транскордонні спори стають все більш поширеними. До того ж, респонденти зазначили про свою готовність та потребу в професійному розвитку для проведення ефективної медіації в умовах війни. Проведення відповідного навчання буде корисним не лише для спільноти медіаторів України, а й для

²⁶ Див., наприклад, Lydia Nussbaum, "Mediator Burnout" (2019). Scholarly Works. 1223. <https://scholars.law.unlv.edu/facpub/1223>

²⁷ Див. більше в Рекомендаціях ПРООН щодо інтегрування ПЗПСП у розбудову миру, доступно за посиланням <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-05/UNDP-Integrating-Mental-Health-and-Psychosocial-Support-into-Peacebuilding-Summary-Report-V2.pdf>

національної системи правосуддя, коли спори, які найкраще підходять для медіації, рідко коли будуть доходити до суду.

Завдання вище зазначених тренінгів полягає у тому, щоб надати українським медіаторам необхідні знання, вдосконалити їхні навички з проведення медіації у сімейних, трудових та транскордонних спорах, а також посилити спільноту медіаторів в Україні. Рекомендується залучити міжнародних та національних експертів до процесу розробки навчальної програми та до участі у сесіях тренінгу для тренерів з огляду на важливість різноманіття підходів і мультикультурних навичок медіаторів.

Можливі теми для тренінгів:

- конфлікти між внутрішньо переміщеними особами та за участі внутрішньо переміщених осіб (зокрема, за участі спільнот тимчасового проживання);
- конфлікти у сфері військової діяльності, зокрема, під час мобілізації, щодо військової служби, під час бойових місій, за участі командирів та їхніх підлеглих;
- соціальні та економічні конфлікти, пов'язані із захистом прав військовослужбовців та їхніх членів сім'ї (спадкоємців) стосовно гарантій виплат, аліментів, компенсацій, тощо;
- сімейні конфлікти щодо перебування дитини за кордоном, участі членів сім'ї у вихованні та спілкуванні з дитиною, розлучення членів сім'ї (коли вони проживають у різних локаціях: в Україні/за кордоном/на тимчасово окупованих територіях);
- конфлікти за участі українських дітей у новому середовищі;
- конфлікти за участі громадян України за кордоном, зокрема, з приймаючими сім'ями/громадами та органами влади іноземних держав щодо надання прихистку;
- конфлікти у громадах, які пережили окупацію;
- конфлікти релігійного характеру;
- конфлікти щодо майна, зруйнованого чи пошкодженого в результаті бойових дій (наприклад, щодо іпотеки, орендованого майна, майна, придбаного в кредит);
- трудові конфлікти за участі працівників, які перебувають за кордоном, чи внутрішньо переміщених працівників, які працювали/працюють у переміщених підприємствах, трудові спори щодо відшкодування для мобілізованих громадян;
- спори, які виникають у результаті контрактних зобов'язань (зокрема, щодо недотримання зобов'язань через форс-мажор, соціально-економічні обставини);
- конфлікти (спори) щодо компенсації та виплат за пошкоджене/зруйноване майно;
- корпоративні конфлікти (спори) щодо переміщення бізнесу;
- спори щодо прав інтелектуальної власності.

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ ПРО МЕДІАЦІЮ

Рекомендація 4

Із метою підвищення обізнаності суспільства про медіацію важливо розробити комплексну комунікаційну стратегію із врахуванням різних сфер медіації, каналів поширення інформації, основних категорій аудиторії, при цьому поширюючи єдині наративи про медіацію.

Комунікаційна стратегія має раціонально використовувати офлайн та онлайн ресурси судової системи, державних та місцевих виконавчих органів, системи безоплатної правової допомоги.

Очікується, що саморегулівні організації різних юридичних професій посилять інформаційні та навчальні заходи у сфері медіації, а також будуть розробляти та

проводити навчання для правників відповідно до рекомендацій Європейської комісії із забезпечення ефективності правосуддя (СЕРЕЖ).

Обґрунтування:

Респонденти опитування наголошують на тому, що низький рівень обізнаності про медіацію в українському суспільстві стає на заваді просуванню медіації. Попередні зусилля із підвищення рівня обізнаності в Україні видаються фрагментованими та некоординованими, однак вони надають цінний досвід та інформаційні матеріали. Важливо оновлювати, структурувати та забезпечувати включення інформації про медіацію та медіабельність спорів, використовуючи різноманітні формати (друковані, електронні, аудіо-візуальні). Приміщення та офіційні вебсайти судів, державних і місцевих органів, центрів безоплатної правової допомоги повинні використовуватися в якості платформ для поширення інформації про медіацію та медіаторів, зразки документів щодо медіації (договори про проведення медіації, медіаційні застереження та ін.).

Активна участь української спільноти медіаторів є надзвичайно важливою для розробки та підготовки інформаційних матеріалів, організації інформаційних заходів, ведення каналів у YouTube та відповідних сторінок у соціальних мережах. Також повинні популяризуватися існуючі міжорганізаційні ресурси для пошуку медіатора (<https://www.mediation-help.com> , <https://mediators.com.ua/>).

Спільнота медіаторів України та міжнародні експерти мають долучитися до заходів із підвищення рівня обізнаності щодо медіації представників правничих професій, впроваджуючи рекомендації СЕРЕЖ. Адвокаційна діяльність у сфері медіації є надзвичайно важливою для забезпечення довіри та впевненості громадськості в медіації, підвищуючи попит на послуги з медіації. Потрібно враховувати рекомендовані навчальні програми для правників, які допомагають клієнтам у процесі медіації (Набір інструментів СЕРЕЖ з розвитку медіації).²⁸

Рекомендація 5

Оцінити ефективність впровадження програм медіації у школі та для однолітків в Україні із метою повноцінного використання потенціалу цього інструменту.

Розробити оновлені програми медіації у школі та для однолітків, які б враховували особливості воєнних та повоєнних часів на основі отриманих результатів і консультацій з іноземними експертами.

Залучати міжнародні донорські організації для підтримки сталого впровадження програм медіації у школі та для однолітків у всіх областях України.

Обґрунтування:

У воєнні та повоєнні часи необхідно заохочувати та підтримувати молоде покоління в Україні з різних національних, етнічних чи релігійних груп для відновлення та посилення довіри, діалогу і толерантності, включаючи, але не обмежуючись тим, як реагувати на конфлікти серед дітей і неповнолітніх. Мета розробки, інтегрування та впровадження програм медіації у школі та для однолітків полягає у тому, щоб

²⁸ Навчальна програма СЕРЕЖ для правників, які допомагають клієнтам у медіації, доступна за посиланням:
<https://rm.coe.int/cepej-2019-21-en-training-programme-for-lawyers-to-assist-clients-in-m/1680993304>

забезпечувати попередження конфліктів та мирне врегулювання, а також відновлення культури вирішення спорів для майбутніх поколінь в Україні.

Подібний підхід був, наприклад, успішно реалізований у повоєнний період у Боснії та Герцеговині, де експерти зі Словенії (ITF Enhancing Human Security та Європейський центр із вирішення спорів) допомагали місцевим громадам та початковим школам із розвитком і впровадженням програм медіації у школі та для однолітків в спільноті різних етнічних груп. Варто розглянути можливість включення інноваційної методології та/або зв'язок з існуючими програмами, які зосереджують увагу на дітях та продемонстрували свою ефективність щодо дітей, котрі були психологічно травмовані в результаті війни. Зразковими щодо цього є такі програми, як Поеми для миру ЮНІСЕФ²⁹ та Музикальна терапія Musiqati,³⁰ Програма дружніх до дітей міст,³¹ різні програми підтримки організації «Save the Children» для дітей, які зазнали впливу війни, у тому числі програми в Україні,³² проєкт «Наші права» для розширення прав і можливостей дітей³³ та інші програми, які використовують науково-доказові методи арт-терапії, руханок та ігор.³⁴

В Україні шкільна медіація набула певного розвитку завдяки масштабній підтримці міжнародних організацій та урядів (див. Розділ 1), це також означає, що медіатори та шкільні вчителі, залучені до програм шкільної медіації, можуть привнести свій експертний досвід до оновлення чи розробки нових програм медіації у школі та для однолітків, щоб також враховувати потреби молодших людей у воєнний та повоєнний період. До того ж, шкільна медіація також має зважати на питання попередження булінгу серед учнів за участі внутрішньо переміщених дітей.

Отож, можна припустити, що співпраця між місцевими та іноземними експертами може в результаті допомогти з розробкою релевантних шкільних програм медіації високої якості.

Перешкодою для масштабного впровадження шкільних програм медіації може стати недостатня кількість фінансових та людських ресурсів в освітньому секторі України, саме тому підтримка міжнародних донорських організацій та іноземних урядів може бути надзвичайно важливою.

ПІДВИЩЕННЯ ПОПИТУ НА МЕДІАЦІЮ

Рекомендація 6

Ратифікувати Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про міжнародні угоди щодо врегулювання спорів в результаті медіації (Сінгапурська конвенція з медіації).³⁵

²⁹ Див. <https://www.unicef.org/children-under-attack/poems-for-peace>

³⁰ Див. <https://www.unicefusa.org/stories/new-music-therapy-program-helping-syrian-refugee-children-heal>

³¹ Див. <https://childfriendlycities.org/initiatives/>

³² Див. <https://www.savethechildren.org/us/where-we-work/ukraine>

³³ http://mzz.arhiv-spletisc.gov.si/en/foreign_policy_and_international_law/slovenian_foreign_policy_and_human_rights/the_our_rights_project_human_rights_education/index.html

³⁴ Див. <https://www.warchildholland.org/care-system-overview/>

³⁵ Див. текст Конвенції за посиланням <https://www.singaporeconvention.org/convention/text> Див. детальний коментар щодо Конвенції у Nadja Alexander, Shou Yu Chong and Vakho Giorgadze, *The Singapore Convention on Mediation: A Commentary*, 2nd edition, Kluwer Law International, 2022.

Обґрунтування:

У серпні 2019 року Україна була однією з 46 держав, що підписали Сінгапурську конвенцію з медіації на церемонії відкриття Конвенції у Сінгапурі. Ратифікація Сінгапурської конвенції з медіації є наступним кроком. По суті, Сінгапурська конвенція з медіації пропонує механізм безпосереднього виконання міжнародних угод про врегулювання комерційних спорів шляхом медіації з огляду на національні процесуальні норми. Вона передбачає для міжнародних результатів медіації те, що Нью-Йоркська конвенція робить у випадку іноземних арбітражних рішень, зокрема, безпосереднє виконання у різних країнах. Враховуючи збільшення кількості транскордонних спорів, включаючи господарські спори, а також той факт, що Україна вже підписала Сінгапурську конвенцію з медіації, її ратифікація має бути пріоритетом.

Відзначається, що збільшення кількості транскордонних спорів також стосується сімейних питань, питань щодо спадщини та працевлаштування. В подальшому варто розглянути розширення механізму безпосереднього забезпечення виконання або альтернативного механізму безпосереднього забезпечення виконання у цих сферах.

Рекомендація 7

Запровадити механізм виконання угод про врегулювання спорів за результатами медіації в Україні. В ідеалі механізм виконання буде відображати механізм, передбачений Сінгапурською конвенцією з медіації, відтак також виконуючи попередню рекомендацію щодо приведення у відповідність законодавства, застосовного до національних та транскордонних договорів про врегулювання спорів за результатами медіації та до медіації.

Обґрунтування:

Респонденти опитування зазначали забезпечення виконання як проблемне питання, яке стримує розвиток медіації в Україні. Запровадження механізму виконання угод про врегулювання спорів за результатами медіації вирішило би це питання. Узгодження національного механізму виконання із Сінгапурською конвенцією забезпечить узгодженість законодавства, застосовного до національних і транскордонних договорів про врегулювання спорів за результатами медіації та до медіації, відтак зменшуючи потенційну кількість супутніх судових справ, в яких є національні та транскордонні елементи, пов'язані з медіацією, а також посилення прозорості застосовного законодавства загалом.

Рекомендація 8

Розробити та впровадити програми медіації, пов'язані з судами. Суди мають намагатися інтегрувати медіацію у систему правосуддя шляхом запровадження практики направлення до медіації, що включатиме направлення до зовнішніх медіаторів (які можуть бути пов'язаними чи непов'язаними із судом).³⁶

Розробити критерії для судового направлення до медіації.

³⁶ Див. детальніше у Звіті ELI/ENCJ про відносини між формальним і неформальним правосуддям: суди та альтернативні засоби вирішення спорів, пара. 14 і 15, доступно за посиланням:

https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ADR_Statement.pdf

Проводити навчання для суддів по застосування та реалізації дискреції стосовно направлення спорів на медіацію.

Обґрунтування:

Запровадження програм медіації, пов'язаних із судом, в Україні має бути наступним логічним кроком у розвитку в подальшому варіантів альтернативних методів вирішення спорів, які будуть доступними для суспільства, просуванні реформи системи правосуддя та покращенні доступу до правосуддя, забезпеченні належного рівня обізнаності, доступності та наявності медіації для громадськості, зменшенні навантаження на судову систему, сприянні розбудові культури мирного вирішення спорів у суспільстві.

До того ж, в Україні є всі передумови для ефективного запуску медіації, пов'язаної із судом, зокрема, з-поміж іншого, завдяки таким факторам, як високорозвинена та вмотивована спільнота медіаторів; певний досвід реалізації пілотних програм медіації, пов'язаних із судом; матеріальне та процесуальне законодавство, сприятливе для медіації; певна кількість суддів і членів персоналу суду, які пройшли навчання з медіації; міжорганізаційні онлайн платформи з інформацією про медіацію та можливістю пошуку медіаторів (mediation-help.com, mediators.com.ua).

Однак, для запуску медіації, пов'язаної із судом, потрібно подолати певні недоліки:

- належне правове регулювання
- брак ресурсів у судовій системі;
- брак бюджетних коштів для покриття витрат на медіацію для сторін із соціально-вразливих груп населення;
- відсутність розвинутої системи забезпечення якості послуг медіації;
- недостатня обізнаність про ефективність медіації серед суддів.

Однак, медіація, пов'язана із судом, ймовірно стане в Україні метою, якої можна досягнути за умови розробки добре розвинутої програми впровадження із врахуванням особливостей української системи та кращих міжнародних практик.

У такому випадку рекомендованою є факультативна система направлення. Оскільки у сторін буде можливість відмови, зберігатиметься відчуття автономності серед сторін. До того ж, направлення до зовнішніх медіаторів допоможе розбудувати практику медіації у приватному секторі. Коли сторони не можуть дозволити собі оплатити послуги медіаторів, можливо потрібно буде шукати варіанти фінансування. Комплексні рекомендації про те, як запроваджувати пілотну медіацію у суді, у тому числі список контрольних показників для управління та моніторингу, настанови щодо судового направлення до медіації, пояснюються у Наборі інструментів CEPEJ із розвитку медіації.

Регулювання складається більше ніж із просто положень, прописаних у законі, кодексі чи контракті. Регулювання оживає через його застосування сторонами, правниками і судами на практиці. Те, як суди використовують дискреційні повноваження для перенаправлення питань на медіацію, є надзвичайно важливим щодо того, як медіація сприймається правниками і громадськістю. Розробка набору критеріїв на основі останніх досягнень емпіричних досліджень та супутня навчальна програма для суддів були б ідеальним способом реалізації цієї рекомендації.

Рекомендація 9

Державні органи влади та органи місцевого самоврядування взяли зобов'язання вирішувати спори за їх участю передусім за допомогою медіації.

Обґрунтування:

Ця рекомендація безпосередньо пов'язана з відповідями опитування (4.6). Значна кількість респондентів вбачає важливу роль органів місцевого самоврядування у розвитку медіації. Вказується, що пріоритети уряду змінилися від моменту початку війни, та медіація вважається менш важливою. Публічна підтримка медіації є заявою про намір використовувати медіацію як засіб вирішення спорів на ранньому етапі, за доречності, коли на це погоджується інша сторона спору. Коли виконавча влада публічно підтримує медіацію, це посиляє позитивний сигнал для громадськості про медіацію та посилення її помітності, надійності та легітимності³⁷.

Рекомендація 10

Заохочувати практику медіаційних застережень (включаючи, але не обмежуючись трудовими та господарськими угодами).

Розробити зміни до процесуального законодавства для визнання та забезпечення виконання належним чином прописаних медіаційних застережень та застережень про багаторівневе вирішення спорів.

Обґрунтування:

Основним тригером для процесів медіації, що не передбачає направлення судом, є медіаційне застереження або багаторівневе вирішення спорів. Медіаційні застереження все частіше стають широкоживаними у господарських і трудових договорах у багатьох юрисдикціях, таких як Сінгапур, Австралія тощо.

Однак, вони є корисними лише за умови готовності судів визнавати та забезпечувати їхнє виконання. Для цього потрібна зрозуміла, послідовна нормативно-правова база та судова практика щодо забезпечення виконання медіаційних застережень та вирішення спорів шляхом медіації. Стандартні європейські медіаційні застереження, у тому числі положення про багаторівневе вирішення спорів, представлено у Наборі інструментів CEPEJ з розвитку медіації³⁸, у виданні «Медіація: право, політика і практика»³⁹. Додаткові приклади із інших юрисдикцій можна отримати за запитом.

До того ж, можна запровадити зміни до процесуальних кодексів, які, зокрема, будуть забезпечувати виконання медіаційних застережень та багаторівневе вирішення

³⁷ Як національні, так і супранаціональні державні установи та бізнес асоціації, торговельні палати, асоціації адвокатів та прості гравці зі всього світу просувають використання медіації через заяви про те, що вони зобов'язуються серйозно ставитися до медіації. Див., наприклад, Заява EUIPO ADR щодо спорів у сфері інтелектуальної власності для бізнес асоціацій та для компаній доступна за посиланням: https://euiipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/law_and_practice/adr/EUIPO_ADR_pledge_for_or_ip_Disputes_for_business_associations_de.docx

³⁸ Набір інструментів CEPEJ із розвитку медіації <https://rm.coe.int/mediation-development-toolkit-ensuring-implementation-of-the-cepej-gui/16808c3f52>

³⁹ Sarah R. Cole, Craig A. McEwen, Nancy H. Rogers, James R. Coben, Peter N. Thompson and Nadja M. Alexander, *Mediation: Law, Policy & Practice*, 2020-2021 Edition, Thomson Reuters, New York (2022) <https://ssrn.com/abstract=3765141>.

Див. також міжнародні приклади положень про медіацію за посиланням <https://www.lawinsider.com/clause/dispute-resolution-mediation>

спорів, як це зазвичай відбувається із арбітражними застереженнями. Такі законодавчі положення можна побачити в Сінгапурі (Закон про медіацію 2017 року) та Гонконзі (Закон про медіацію 2013 року).

Механізм визнання та забезпечення виконання може бути подібним до арбітражних застережень, як це передбачено українським процесуальним законодавством.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО МЕДІАЦІЇ

Рекомендація 11

Подальший розвиток медіації як соціальної послуги (з інформаційною та фінансовою підтримкою місцевих органів влади).

Подальший розвиток медіації на основі безоплатної правової допомоги для неповнолітніх у кримінальних провадженнях та в інших сферах для незахищених груп населення.

Медіацію потрібно інтегрувати до системи безоплатної правової допомоги так, щоб безкоштовна вторинна правова допомога включала медіацію для відповідних учасників спорів, наприклад, осіб у складному фінансовому становищі.

Громадські безоплатні програми медіації повинні бути розроблені для осіб, чий фінансові ресурси ненабагато перевищують вимоги для отримання безоплатної правової допомоги.

Обґрунтування:

Результати опитування (4.6) чітко визначають місцеві органи влади як належний орган для фінансування медіації для таких вразливих груп населення, як особи похилого віку, особи у скрутному фінансовому становищі, тощо. Медіація є соціальною послугою (і не лише правовою), особливо, в поточному контексті війни в Україні.

До того ж, є відомі міжнародні прецеденти для фінансування послуг медіації різними урядовими департаментами, у тому числі соціальними службами та сектором юстиції. Наприклад, організація Відносини Австралії (Relationships Australia) є організацією, що фінансується федеральним, окружним та місцевим урядом в Австралії. Вона надає послуги з медіації у випадку різноманітних спорів, у тому числі сімейні спори, спори з сусідами та спори на робочому місці. Одним із прикладів є Центр сімейних відносин, який надає підтримку, інформацію, перенаправлення та вирішення (медіацію) сімейних спорів для сімей, які розійшлися. У прикладі із Сінгапуру громадські спори можна вирішувати у Громадському центрі медіації, що є ініціативою, яка реалізується Міністерством юстиції. Ця ініціатива спрямована на розвиток більш гармонійної, громадянської та люб'язної громади, в якій соціальні конфлікти можуть вирішуватися мирно. Громадський центр медіації надає економічно-раціональну та недорогу медіацію з разовою оплатою комісії у сумі лише 5 доларів США незалежно від кількості сесій із медіації. Можна подати прохання про проведення повторної безоплатної медіації через три місяці із моменту проведення останньої сесії із медіації. Нещодавно у Сполученому Королівстві з'явилася Схема ваучерів для сімейної медіації, що є обмеженою у часі схемою, яка має на меті підтримувати сторони, котрі можуть вирішити свої сімейні спори за межами суду. Уряд запровадив схему у відповідь на Covid-19, щоб допомогти із відновленням у сімейному суді та щоб заохочувати більше людей звертатися до медіації для вирішення своїх спорів, за доречності. Для сприяння

цьому надається фінансову допомогу у сумі до £500 для покриття витрат на медіацію, якщо сторона відповідає критеріям для отримання такої допомоги⁴⁰.

Стосовно правової допомоги, то Моніторинговий звіт Мін'юсту за 2022 рік⁴¹ віддає перевагу інтегруванню медіації як безоплатної вторинної правової допомоги.

Відповідно до прикладів кращих міжнародних практик (наприклад, Словенія та Австралія), надання правової допомоги для позивачів може залежати від певних умов та погоджуватися для судового процесу після обов'язкової участі позивача у медіації, якщо протилежна сторона надає свою згоду на участь у медіації.

Медіація може обслуговувати групу населення, до якої входять самостійні учасники спору з низьким рівнем доходу, які не відповідають критеріям для отримання безоплатної правової допомоги у певних видах спорів, таких як розлучення, житлові питання, спори між орендодавцем та орендарем, працевлаштування, спори в громаді, споживацькі питання, тощо⁴².

Для забезпечення доступу до медіації велике значення має готовність медіаторів надавати цю послугу *pro bono*. За відсутності державного фінансування саме завдяки волонтерським зусиллям медіаторів, фінансово неспроможні сторони спору отримують доступ до медіації. Але забезпечення доступності медіації як елемент державної стратегії не може базуватися на очікуванні системної безоплатної роботи медіаторів. Тому потрібно розв'язати ці напрямки, де медіація за рахунок держави надається безкоштовно певним категоріям населення. В цьому зв'язку дуже перспективним вбачається розвиток медіації як соціальної послуги.

Рекомендація 12

Створити «кімнати медіації» у приміщеннях судів, центрів безоплатної правової допомоги, місцевих органів влади для особистої та онлайн участі.

Обґрунтування:

Спеціально визначені та обладнані кімнати медіації мають стати додатковим заохоченням для використання медіації та інформування відвідувачів про медіацію. Ця рекомендація потребуватиме розумного фінансового внеску з державного/місцевого бюджету та створення кращих можливостей із медіації для медіаторів і сторін. До того ж, судді можуть використовувати кімнати медіації у приміщенні суду для проведення процедур врегулювання спору за участю судді, передбачених українськими процесуальними кодексами.

Україна має певний позитивний досвід створення кімнат медіації в кількох судах в Одесі, де відвідувачі можуть отримати інформацію про медіацію, отримати консультування з питань медіації щодо їхніх спорів та взяти участь у процедурі медіації⁴³.

⁴⁰ Про схему див. <https://www.gov.uk/guidance/family-mediation-voucher-scheme#what-is-the-family-mediation-voucher-scheme>.

⁴¹ Про поточну ситуацію з правовою допомогою див.: Мін'юст, Аналіз системи безоплатної правової допомоги в контексті реалізації Закону України «Про медіацію», Моніторинговий звіт 2022 року.

⁴² Див. детальніше в Посібнику АВА про правові послуги та програми безоплатної медіації, доступному за посиланням: https://s3.amazonaws.com/aboutrsi/59316376f8851827014cb4de/pro_bono_manual_final.authcheckdam.pdf

⁴³ Українська академія медіації <https://mediation.ua/en/projekty/inshi-projekty>

Кімната медіації має забезпечувати інфраструктуру для участі в онлайн медіації для реагування на можливу відсутність доступу до інтернету, а також безпечно конфіденційне середовище для проведення процедури медіації.

ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ОНЛАЙН МЕДІАЦІЇ

Рекомендація 13

Просувати існуючі рекомендації щодо онлайн медіації та корисні цифрові інструменти серед медіаторів, проводити практичні вебінари по онлайн медіації.

Для забезпечення цифрової готовності українських медіаторів розробити модельну навчальну програму з онлайн медіації згідно найкращих міжнародних стандартів (Міжнародного інституту медіації (IMI), ICODR (Міжнародна рада із питань онлайн-вирішення спорів)⁴⁴.

Запровадити цифрові рішення для ширшого доступу до онлайн вирішення спорів у межах існуючих інструментів та платформ.

Запровадити інструменти для збору відгуків про медіаторів, як українських, так і іноземних.

Розбудовувати спроможності та в подальшому розвивати фізичну і цифрову інфраструктуру з медіації (у тому числі, цифрова компетентність медіаторів).

Обґрунтування:

Онлайн послуги переважно допомагають медіаторам і сторонам проводити медіацію у віддаленому режимі, та ці можливості стали надзвичайно важливими у період війни з огляду на масштабну міграцію, безпекові питання та проблеми з транспортними послугами. Обмеження Covid-19 та загальна цифровізація призвели до суттєвого розвитку сфери врегулювання спорів онлайн в Україні (див. детальніше у Розділі 1), однак бракує обізнаності серед українських медіаторів про такі досягнення.

Оскільки результати опитування показують, що 43,3% респондентів висловили потребу у вдосконаленні своїх навичок з онлайн медіації, існує очевидна потреба провести серію вебінарів для медіаторів із метою посилення їхніх цифрових навичок. Ця потреба може бути закрита завдяки залученню українських медіаторів, які мають практику та досвід навчання медіації в онлайн форматі в умовах пандемії та війни.

Рекомендується дотримуватися Рекомендацій Національної асоціації медіаторів України (НАМУ) для медіаторів із підготовки та проведення онлайн медіації, стандартів ICODR, критеріїв компетенції IMI з онлайн вирішення спорів. Типова навчальна програма з онлайн медіації має відповідати таким критеріям як: застосовність (неупередженість платформи, прозорість, ефективність), надійність (процесуальна гнучкість, безпека та конфіденційність, надійність регулювання та підзвітність, технічна підтримка) і доступність (технічні властивості, витрати, дружній для користувачів інтерфейс, мовна доступність та розбудова спроможностей користувачів).⁴⁵

⁴⁴ Див. стандарти ICODR за посиланням: <https://icodr.org/Standards/>. Також див. обговорення цифрової готовності у контексті цієї Рекомендації (примітка 27 нижче) та Рекомендації 22.

⁴⁵ Ці основні моменти викладено та обговорено в Nadja M. Alexander, "Doing It Online: Is Mediation ready for the AI age?" in M Findlay, J Ford, D Thamapillai and J Seah (eds) *Regulatory Insights on*

Стандарти базової підготовки медіатора потребують оновлення з метою врахування реалій сьогодення, коли проведення медіації в онлайн-форматі є єдиним можливим варіантом для сторін. Опанування цифрової компетентності та спроможності ефективно проводити медіації в онлайн-форматі має стати невід'ємним компонентом підготовки медіаторів в Україні.

Важливо запровадити цифрові рішення для онлайн вирішення спорів, сталим рішенням видається розширення функціональності онлайн платформи «Пошук рішень» (створеної за підтримки USAID), включаючи, але не обмежуючись безпечною та конфіденційною синхронною/асинхронною процедурою медіації.

Канали для надання зворотного зв'язку з користувачами є дуже важливими для професійної системи медіації. Із метою розвитку спільноти професійних медіаторів та надання прозорого і поінформованого вибору для користувачів медіації деякі організації розробили формальні чи неформальні інструменти для збору відгуків про медіатора. Наприклад, ІМІ вимагає, щоб медіатори збирали зворотний зв'язок про свою діяльність від клієнтів використовуючи форму зворотного зв'язку.⁴⁶ Потенційні сторони медіації та правники шукають відгуки, щоб обрати медіатора, який, на їхню думку, є найбільш підходящим для них. Інструмент відгуків не є рейтингуванням медіаторів та повинен забезпечувати конфіденційність. Однак, це надає інформацію про стилі медіаторів, що може бути корисними для сторін та правників при виборі медіатора. Враховуючи збільшення кількості транскордонних спорів, видається логічним включати належних досвідчених чи кваліфікованих іноземних медіаторів. Це розширює вибір сторін.

Доступ до якісних послуг із медіації потрібно забезпечувати у фінансових, цифрових та фізичних аспектів. Доступ до медіації покращується завдяки використанню технологій. Щодо цього релевантними факторами будуть:

- легкий доступ до місць проведення медіації;
- пропонування послуг із медіації із відповідною інфраструктурою як незалежно, так і в межах існуючих структур із вирішення спорів, наприклад, судів та арбітражних центрів. Наприклад, можна пов'язати судовий процес та медіацію за допомогою механізмів перенаправлення із суду до медіації (див. Рекомендацію 12). До того ж, здатність сторін легко переходити з арбітражу до медіації і навпаки також є важливою. Цього можна досягнути шляхом розробки протоколів серед установ із проведення медіації та арбітражу, а також створення можливостей для медіації в положеннях про арбітраж та положеннях про інші змішані процеси. Практика Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України (ІСАС) є гарним прикладом реалізації таких підходів;
- цифрова інфраструктура та розбудова можливостей для сприяння онлайн медіації. Важливо, щоб інституційні та індивідуальні надавачі послуг з медіації були готовими до проведення медіації онлайн та в гібридній формі.
- інфраструктура для підтримки гібридних (поєднання онлайн та фізичних) процесів медіації потрібна вже та буде потрібна у майбутньому, оскільки гібридні форми вирішення спорів стають все більш поширеними у багатьох юрисдикціях. Буде логічно починати їх розбудовувати вже зараз;
- нормативно-правова база для підтримки (онлайн та фізичного) процесу медіації, медіаторів і прав та обов'язків всіх учасників медіації; та
- існування систем отримання зворотного зв'язку та розгляду звернень щодо недотримання медіатором норм професійної етики (див. також Рекомендацію 15).

Artificial Intelligence, Edward Elgar, Cheltenham UK (2022), 187 – 213.
<https://ssrn.com/abstract=3742588>

⁴⁶ Див. <https://imimmediation.org/practitioners/collecting-feedback/>

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ МЕДІАЦІЇ

Рекомендація 14

Розробити стандарти практики та рекомендації для медіаторів (загальні та для конкретних видів спорів).

Розробити стандартні рекомендації для проведення премедіації з метою надання методичної підтримки медіаторам та удосконалення напрацювань спільноти медіаторів України

Обґрунтування:

Питання запровадження певного регулювання завжди було дуже спірним у спільноті медіаторів. Однак, помірне регулювання у формі базових стандартів практики сприятиме підвищенню рівня обізнаності та довіри до медіації у суспільстві, водночас запроваджуючи якісні контрольні показники та розтлумачуючи принципи медіації.

Українська спільнота медіаторів є достатньо добре розвиненою та має експертний досвід із проведення медіації в українському контексті, збагачений активною міжнародною співпрацею для вироблення якісних і релевантних стандартів щодо практики медіації.

З урахуванням комплексності та чутливого характеру спорів, наполегливо рекомендується застосування стандартів практики при проведенні премедіації. В умовах воєнного часу особливого значення набуває стадія підготовки до медіації.

Рекомендація 15

Розробити модельний порядок притягнення медіатора до відповідальності за недотримання норм професійної етики.

Обґрунтування:

Як один із компонентів механізму забезпечення якості, Закон України «Про медіацію» вимагає, щоб у статуті чи положенні об'єднання медіаторів визначався порядок притягнення до відповідальності за недотримання норм професійної етики медіатора, який є членом такого об'єднання. Такий порядок буде необхідним для подальшого розвитку медіації в Україні, особливо, у випадку схем медіації, які співпрацюють із державними органами (судами, центрами безоплатної правової допомоги, як соціальною службою, тощо).

До того ж, об'єднанням медіаторів в Україні варто розглянути можливість запровадження цифрового інструменту збору відгуків про медіатора як каналу надання зворотного зв'язку сторонами та учасниками медіації.

ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЩОДО МЕДІАЦІЇ

Рекомендація 16

Консолідувати всі українські нормативно-правові акти щодо медіації.

Перелік всіх нормативно-правових актів щодо медіації із гіперпосиланнями, коли застосовно, можна опублікувати на сайтах суду, уряду, саморегулюючих

організацій правників, закладів вищої освіти задля підвищення рівня прозорості законодавства про медіацію, а також рівня обізнаності громадськості.

Провести аналіз всіх нормативно-правових актів щодо медіації (жорсткого і м'якого права) в Україні із метою забезпечення узгодженості чи, за можливості, єдності всіх актів, застосовних до транскордонних та національних процедур медіації, результатів та медіаторів.

Обґрунтування:

Під нормативною базою медіації тут маються на увазі всі закони, інституційні правила, вказівки суду, кодекси, стандартні положення чи угоди про медіацію.⁴⁷

Враховуючи велику кількість українців за межами України та збільшення кількості транскордонних спорів і спорів із транскордонними елементами, бажано забезпечити узгодженість законів, застосовних до національної та транскордонної медіації. Загалом, бажано мати узгодженість між законами і правилами щодо місцевої і транскордонної медіації. Доступність комплексної інформації щодо нормативної бази медіації для іноземних медіаторів, юристів, сторін медіації є одним із критеріїв обрання місця проведення медіації у транскордонних спорах, вибору права, застосовного до медіації, результатів медіації та медіатора.

Рекомендація 17

Запровадити регулятивні заохочення для правників, щоб вони рекомендували та заохочували сторони використовувати медіацію.

Запровадити регулятивні заохочення для сторін із метою сприяння використанню медіації.

Обґрунтування:

Попри позитивне ставлення опитаних правників до медіації, рекомендується запровадити регулятивні заохочення для ширшої спільноти практикуючих правників. Юристи відіграють основну стримуючу роль у розвитку медіації. Чим більше досвіду мають правники з медіацією, тим ймовірніше вони будуть сприяти включенню медіаційних застережень, укладанню медіаційних угод та договорів про багаторівневе вирішення спорів, спрямовувати відповідні справи на медіацію. Відтак, дружній до медіації правовий режим пропонує низку прозорих і високоефективних заохочень для юристів для інформування клієнтів та їх залучення до процесу медіації.

Наведені твердження кореспондуються із Рекомендацією 10.⁴⁸ Іноземні підходи включають як заохочення, так і негативні наслідки за порушення встановлених норм.

⁴⁷ Цей підхід пояснюється детально у Nadja M. Alexander, "Through the Looking Glass: Exploring the Regulatory-Ethical Eco-system for Mediation" in Maria Moscati, Michael Palmer & Marian Roberts (eds.), *Comparative Dispute Resolution*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham UK (2020), 172 – 189. Посилання SSRN <https://ssrn.com/abstract=3742586>. Це пояснюється на практичних прикладах у Nadja Alexander and Felix Steffek, *Making Mediation Law*, World Bank Group 2016: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/50ad9239-ed80-56b5-9eda-4ff33142b95e>.

⁴⁸ Два джерела із рекомендаціями для авторів регулятивних заохочень щодо медіації надаються СЕРЕП і Групою Світового банку відповідно. Див. Європейський посібник щодо розробки законів про медіацію (European Handbook for Mediation Lawmaking) за посиланням: <https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/1680951928>

Стосовно транскордонної медіації додатковим заохоченням для використання медіації в певній юрисдикції є право іноземних правників (на противагу лише місцевим правникам) брати участь в медіації у такій юрисдикції.

Регулятивні заохочення для сторін переважно мають форму визнання та забезпечення виконання медіаційних застережень (див. Рекомендацію 10) та обов'язки для сторін брати участь в медіації за обставин, в яких це логічно – вони можуть мати форму цивільних процесуальних правил.⁴⁹

Регулятивні заохочення для правників можуть мати різні форми, у тому числі:

- обов'язок інформувати та пропонувати клієнтам медіацію;
- обов'язок повідомляти клієнтам про їхній обов'язок спробувати застосувати медіацію під час судового процесу, коли це є доцільним, із фінансовими негативними наслідками за недотримання цього обов'язку. (Приклади цього підходу можна знайти в законодавстві Сполученому Королівстві, Сінгапурі та Гонконзі);
- Обов'язок повідомляти клієнтам про те, що в них є право/обов'язок використовувати медіацію до закриття судового процесу із можливістю виходу із процедури медіації;⁵⁰
- Обов'язок включати застереження про порядок вирішення спорів (у тому числі, шляхом медіації) до господарських і навіть трудових контрактів.

Рекомендація 18

Забезпечувати правову основу для розробки та впровадження пілотної програми медіації у податкових спорах у межах ширшого обговорення можливості використання медіації в адміністративних спорах.

Обґрунтування:

Податкові спори передбачають грошові вимоги та зазвичай можуть вирішуватися шляхом медіації. Потрібно покращувати комунікацію і співпрацю між податковими службовцями та платниками податків.⁵¹ Кращі приклади податкової політики та практики проведення медіації у податкових спорах можна знайти в США, Сполученому Королівстві, Нідерландах, Бельгії, Кенії, Новій Зеландії, Австралії та інших країнах.⁵² Відповідно, було б корисно запровадити таку пілотну програму для подальшого розвитку медіації в адміністративних спорах. Загалом, програми медіації у податковій сфері можуть допомогти покращити комунікацію та співпрацю між

Nadja Alexander and Felix Steffek, *Making Mediation Law*, World Bank Group 2016, доступно за посиланням: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/50ad9239-ed80-56b5-9eda-4ff33142b95e>

⁴⁹ Див. більше в Звіті ELI/ENCJ, Додаток 2: Проект списку контрольних показників 2 та в Європейському посібнику щодо розробки законів про медіацію, с. 31-32 та 71-73.

⁵⁰ Див. більше інформації про заохочення також у Звіті ELI/ENCJ про відносини між формальним і неформальним правосуддям: суди та альтернативні вирішення спорів, Додаток 2: Проект списку контрольних показників 1, пункт 2 та Проект списку контрольних показників 2, пункт 2 (надалі – Звіт ELI/ENCJ), доступно за посиланням:

https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ADR_Statement.pdf

⁵¹ Медіація податкових спорів також рекомендована і у Моніторинговому звіті Мін'юсту. Див. Мін'юст, Аналіз системи безоплатної правової допомоги в контексті реалізації Закону України «Про медіацію», Моніторинговий звіт 2022 року.

⁵² Див. про міжнародний аналіз медіації у податковій сфері у звіті Cheng Lok Yu, Douglas Palm, Lee Hui Min and Tor Ming En? Робочий варіант документа можна отримати в авторів цих Рекомендацій.

адміністративним органом та платниками податків, уникнути ескалації та судового розгляду адміністративних спорів.

З точки зору держави така програма медіації може досягнути однієї чи більше із таких цілей:

- посилити можливості вирішувати справи у межах наявних ресурсів;
- допомагати зі зменшенням кількості накопичених справи чи попереджувати затримки шляхом раннього врегулювання;
- забезпечувати більший рівень добровільного дотримання правил платниками податків та збільшити суму отриманих надходжень;
- заохочувати більш ранній та кращий аналіз справ та підготовку платників податків; та
- покращувати якість послуг, що надаються платникам податків.